

ORDINES DECURIONUM LIBURNIAE

JULIJAN MEDINI

Jedna od najznačajnijih društveno-političkih pojava u procesu uklapanja jednog teritorija u sastav rimske države bilo je formiranje novih naselja municipalnog ranga ili podjeljivanje municipalnih prava već postojećim naseljima. Tu pojavu koja je bila odraz širih društvenih promjena uvjetovale su društveno-ekonomske, geografske i geopolitičke okolnosti, te se je ona u heterogenim dijelovima imperija odvijala raznovrsnim tokovima.¹ U rimskoj Dalmaciji proces stjecanja municipaliteta nije tekao istovremeno u svim dijelovima provincije. U općim crtama utvrđeno je da su obalna središta ranije dobijala municipalni status, dok su naselja u unutrašnjosti stjecala municipalni rang znatno kasnije.² Među obalnim naseljima kao zasebna cjelina ističe se skupina liburnskih municipija, čiji je municipalni status ranijeg postanja, ne samo u odnosu na naselja istog ranga u unutrašnjosti provincije, već i na vrijeme nastanka obalnih municipija u južnom dijelu provincije. Za neke od tih naselja utvrđeno je da su bili municipiji već za Augusta, a prema nekim autorima municipalni rang su mogli dobiti za vrijeme Cezarova prokonzulata u Cisalpskoj Galiji i Iliriku.³ Ne samo po relativno ranom vremenu nastanka, već i po čitavom nizu osobitosti, proces stjecanja municipalnih prava u Liburniji izdvaja se i razlikuje od analognih pojava u drugim dijelovima provincije.

Bitna karakteristika prisutna pri formiranju i daljnjem razvitku rimskih municipija u Liburniji ogleda se u činjenici da su svi nastali na mjestima starijih predrimskih naselja. Problem preastanja liburnskih željeznodobnih naselja u municipije s italiskim i rimskim građanskim pravom obrađivan je u historiografiji uglav-

¹ F. Vittinghoff, *Römische Kolonisation und Bürgerrechtspolitik unter Caesar und Augustus*, Mainz-Wiesbaden 1952, str. 1273 i d.

² Istorija Crne Gore, M. Garašanin, Crna Gora u doba rimskog carstva, Titograd 1967, str. 151 i d.

³ W. Kubitschek, »Dalmatinische Notizen«, *Strena Buliciana*, Zagreb-Split 1924, str. 209; Isti, *De Romanarum tribuum origine ac propagatione*, Wien 1882, str. 85—87; M. Suić, »Municipium Varvariae«, *Diadora* 2/1960—61, str. 187 i dalje.

nom samo s obzirom na utvrđivanje vremena kad je nastao najraniji municipij, odnosno kad se davalo italsko pravo liburnskim zajednicama,⁴ a pri tome su se koristila povijesna i epigrafska vrela.

Natpisi sadrže brojne i značajne podatke o razvoju i životu liburnsko-rimskih gradova te omogućavaju dublju analizu društveno-ekonomskih odnosa u vremenu od I do III st. n. ere u Liburniji. Najbrojniji podaci s natpisa odnose se na postojanje, djelovanje i sastave osnovnih i najvažnijih činilaca lokalne samouprave, institucije gradskih vijeća (*ordo decurionum*) koja su bila utemeljena nakon dobijanja municipalitetnog prava u pojedinom naselju.

Prema Plinijevim navodima smatra se da je stjecanju municipalnih prava kod većine središta liburnskih zajednica prethodilo posjedovanje italskog građanskog prava (*ius Italicum*) kod jednih ili posebna vrsta imuniteta kod drugih. Taj posebni oblik imuniteta, u stvari oprost od tributa, bio je prijelazna faza od statusa peregrinskih zajednica ka dobijanju određenog municipalnog ranga. Naime, gotovo je sigurno da je veći dio liburnskih zajednica, čije nazive donosi Plinije, odmah po rimskom osvajanju imao peregrinski status, što je njihovim pripadnicima garantiralo slobodu, ali ne i ostala građanska prava.⁵ U Liburniji je veoma brzo uslijedila druga faza procesa koji je vodio stjecanju municipaliteta. Kod nekih zajednica ona se manifestirala dobijanjem oprosta od tributa, a kod drugih dobijanjem italskog prava (*ius Italicum*), čime su tim zajednicama bila praktički osigurana uglavnom sva ostala municipalna prava.⁶ Nakon toga, pri koncu stare i početkom nove ere, započinje završna faza stjecanja municipalnih prava tokom koje sva veća i značajnija liburnska naselja, središta predrimskih teritorijalnih zajednica (*civitates*), postaju municipiji *civium Romanorum*.

Za proučavanje razvoja municipalne konstitucije u Liburniji i posljedica koje je taj akt imao u liburnskim naseljima najznačajnija je, a ujedno i najmanje poznata, prijelazna faza od statusa peregrinske zajednice do statusa municipija *iuris Italici*. Zbog kakvih razloga i na kakav način se vršilo prerastanje jedne *civitas peregrinorum* i konstituiranje njenog središta u municipij s italiskim pravom?

⁴ Uz navedene autore u prethodnoj bilješci tim su se problemom posebno bavili i A. Premerstein, »Bevorrechtete Gemeinden liburniens«, *Strena Buliciana*, Zagreb—Split 1924, str. 203 i dalje; A. Degrassi, *Il confine nord-orientale dell'Italia Romana*, Bern 1954, pogl. IV, str. 94 i dalje; G. Alföldy, »Les municipes tibériens et claudiens en Liburnie«, *Epigrafica XXIII/1961*, str. 53—65.

⁵ Plin., *Nat. hist.* III 130, III 139. O Plinijevim izvorima usp. D. Delfsen, »Die formulae provinciarum«, Sieglin, *Quellen und Forschungen XIV/1908*, str. 98 i dalje; E. Polaschek, »Aquileia und die Nordostgrenze Italiens«, *Studi Aquileiesi offerti à G. Brusin*, Aquileia 1953, str. 35 i dalje.

⁶ G. Alföldy, »Les municipes...«, str. 63.

Općenito uzevši postizanje municipalnog ranga ovisilo je o namjerama i o sklonosti rimske uprave prema Liburniji u cjelini, a posebno prema nekim njenim dijelovima. Logično je da su te namjere bile uvjetovane širim kontekstom razvoja vojno-političke situacije u čitavoj provinciji, a naročito u njenoj unutrašnjosti. Za prerastanje liburnskih naselja u rimske municipije od presudne važnosti bio je geografski položaj Liburnije u odnosu na nesigurno japodsko zaleđe i nemirno delmatsko jugoistočno susjedstvo. Zbog latentne opasnosti koja je prijetila Cisalpinskoj Galiji i Italiji još od II st. s. e. s japodskog teritorija, rimska uprava nastojala je u Liburniji, a posebno u njenom sjeverozapadnom dijelu, osnovati više utvrđenih središta koja su u slučaju opasnosti mogla poslužiti kao baze za akciju protiv Japoda.⁷ Kako je veći dio Liburna bio prihvatio rimsku vlast, uz detaširanje vojnih pomorskih jedinica, što je vjerojatno bilo početkom carstva u Apsorusu,⁸ najprikladniji način za ostvarivanje te zamisli bio je i oslonac na domaće stanovništvo koje se pridobijalo najprije peregrinskim statusom, zatim podjelom imuniteta i napokon podjeljivanjem italskog i rimskog prava.

Drugi razlog osnivanju liburnskih municipija sadržan je u suštini strukture rimskog imperija. Ogromna država koja se razvila iz jednog grada zadržala je neke organizacijske osobine tipične za grad-državu, a jedna je od najbitnijih među njima bila ona da je i nadalje osnovna jedinica društveno-političkog života bio grad.⁹ U uređenju provincija rimski senat, a kasnije i carevi favorizirali su razvoj gradova svugdje gdje su za to postojali uvjeti, bilo formiranjem novih gradova (s doseljenim pučanstvom) bilo pretvaranjem predrimskih naselja u rimske municipije i kolonije. Za analizu povijesnih okolnosti, uvjeta i načina postanka municipija u Liburniji i njihova uređenja, od znatne je vrijednosti činjenica da se pri uređenju provincije Cisalpinske Galije, u vrijeme Cezarova prokonzulata, rimska uprava oslanja na domaće, galsko stanovništvo, podjeljujući mu civitet i ostavljajući mu lokalnu, gradsku autonomiju. Ako se u vidu imaju Cezarove ingerencije u Iliriku u istom razdoblju i njegove namjere koje se mogu uočiti iz nekih njegovih postupaka upravo u obalnom dijelu Ilirika,¹⁰ onda se mora pret-

⁷ C. Patsch, *Die Lika in Römerzeit* (Schriften der Balkankommission, Atiquarische Abteilung 1), Wien 1900, str. 6 i dalje.

⁸ U Apsorusu je nađen natpis centuriona s rimske liburne (*Acti e mem. società Istr.*, br. 30, str. 87 i dalje), na temelju čega se pretpostavlja stacioniranje flotnog odreda u toj luci (usp. G. Alföldy, *Bevölkerung und Gesellschaft der römischen Provinz Dalmatien*, Budapest 1965, str. 74).

⁹ P. Grimal, *Rimska civilizacija* (prijevod s francuskog), Beograd 1968, str. 345 i dalje.

¹⁰ To je bilo stimuliranje u naseljavanju srednjeg sloja italskog podrijetla u obalna središta na istočnoj obali Jadrana i favoriziranje tog sloja u odnosu prema starosjediocima ili Grcima. Veoma aktivna Cezarova uloga

postaviti da je takva politika bila većim dijelom i osnova za upravljanje Ilirikom. No, za razliku od Cisalpinske Galije u većem dijelu kasnije formirane provincije Dalmacije nisu bili sazreli uvjeti za provođenje u život svih elemenata te politike. Mali broj enklava rimskih građana, doseljenika italskog podrijetla, na obali nije mogao pružiti značajniju podršku politici rimske države, dok su ilirska plemena još uvijek bila neprijateljska i samo djelomice pacificirana. Jedino su u Liburniji uvjeti bili donekle slični prilikama u Cisalpinskoj Galiji: čitava je regija bila pacificirana, a i stanovništvo najvećim dijelom prijateljski raspoloženo i, što je posebno važno, tu su postojala brojna predrimska naselja, središta teritorijalnih zajednica koja su imala začetke gradske fizionomije.¹¹

Epigrafski izvori koji najbolje dokumentiraju završnu fazu u nastajanju municipija (život *municipia civium Romanorum*) ne donose, međutim, podatke o početku i načinu odvijanja tog procesa u Liburniji. Tim je vredniji, u nedostatku literarnih i epigrafskih vrela za proučavanje prijelazne faze u nastojanju municipaliteta (od statusa peregrinske zajednice do statusa municipija *cum iure Italico*), jedini epigrafički izvor koji, po mome mišljenju, pruža mogućnost da se analizira ta pojava u jednom naselju Liburnije.

Na natpisu CIL III 13295 iz antičkog Krka (*Curicum*) uklesana su imena dvojice Liburna: *Turus Patalius Granp(icus) Opia(vi) f(i)lius* i *Venetus Lastimeis Hosp(olis) f(i)lius* u funkciji prefekta (*praefecti*) izvršili su gradnju dijela gradskih bedema Kurikuma.¹² Kako

u tom pogledu uočava se iz poznatog natpisa koji je nađen u Saloni (usp. M. Suić, O municipalitetu antičke Salone, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* LX/1958, str. 12 i d.).

¹¹ Posjedovanje osnovnih urbanističkih elemenata bilo je, prema nekim autorima, od presudne važnosti za prerastanje nekog liburnskog središta peregrinskog statusa u municipij *iuris Italici*. Usp. G. Alföldy, »Les municipes...«, str. 63; M. Suić, »Municipium Varvariae«, str. 190 i dalje; isti, »Autohtoni elementi u urbanizmu antičkih gradova našeg primorja (Autohtone tradicije u lociranju urbanističke dominante)«, *Godišnjak ANUBiH, knj. II. Centar za balkanološka ispitivanja, knj. I/1965, str. 173 i dalje*.

¹² Natpis u cjelini glasi: *Turus Patalius Granp(icus?) Opia(vi) f(i)lius / Venetus Lastimeis Hosp(olis) f(i)lius / pra(efecti) murum locaverunt lo[n]g(um) / p(edes) CXI alt(um) p(edes) XX eisde(m) probav(erunt)*. Natpis je pronađen god. 1848. prilikom rušenja dijela gradskih zidina uz bivšu gradsku vijećnicu na obali, te je gotovo sigurno da je prvobitno i bio postavljen u onom dijelu gradskog zida koji je okrenut prema moru. U posljednje vrijeme dva su autora pisala o antičkim fortifikacijama Krka, a pri tome su se koristili podacima natpisa. Usp. I. Žic-Rokov, »Gradske zidine i ulice u Krku (Povijesna istraživanja)«, *Krčki zbornik* 2, Krk 1971, str. 179 i d., gdje autor, uz nekoliko fotografija sačuvanih dijelova tog dijela antičkih bedema Krka, donosi i fotografiju natpisa (str. 182), te se prvi put može utvrditi da se i po epigrafičkim kriterijima nesumnjivo radi o najstarijem natpisu u Liburniji i da je datacija koju su prije sedamdesetak godina predložili autori CIL-a (Hirschfeld) točna. Interesantna je, ali se ne može prihvatiti sugestija Žic-Rokova o lekciji kratice *p(es)* u *p(asus)*, kada se radi o dužini bedema, jer to početno slovo označava istu mjeru i kad se radi o *dužini* i o *visini* bedema.

je na drugom mjestu rečeno titulu *praefectus* treba restituirati s nadopunom *civitatis*, jer se *praefectura civitatis* kao oblik upravljanja koristila u upravi provincije Dalmacije i Panonije, iako u nešto kasnijem vremenu od nastanka ovog natpisa.¹³

No, vrijednost natpisa s Krka, koji se najkasnije datira u sredinu I st. s. e. (49—8. g. s. e. je *terminus post quem non*)¹⁴ sadržana je u činjenici da prefekturu *civitatis* vrše ljudi autohtonog podrijetla, najvjerojatnije peregrinskog statusa.¹⁵ To je, naime, jedini slučaj u našim krajevima da tu službu obavljaju peregrini, a ne visoki oficiri vojnih jedinica koje su sudjelovale u pacifikaciji, kako je to najčešće bilo uobičajeno. Očigledno je da je u konkretnom slučaju provincijska uprava, vjerojatno vojna, imala valjanih razloga da odstupi od važećih normi u dodjeljivanju te funkcije, od pravila koja su bila i te kako na snazi, čak i u nešto kasnijim vremenima kad se radilo o organizaciji uprave i zaštiti rimskih

Očigledno je, dakle, da se u konkretnom slučaju radilo o kompletiranju bedema prema moru, to jest o »njihovu završetku«, kako i sam Zic-Rokov na drugom mjestu pretpostavlja (*op. cit.*, str. 183). Prema autoru jugozapadna strana bedema (prema moru) iznosi oko 130 m (*l. cit.*), pa je dužina zida koji su izgradili prefekti približno odgovarala 1/4—1/5 dimenzija bedema prema moru. I A. Faber («Antički bedemi grada Krka», *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, LXV—LXVII/1963—1965, Split 1971, str. 52), drži lekciju *p(asus)* vjerojatnijom od *p(es)*, ali samo kad se radi o dužini zida. Natpis je klesala vješta ruka, a u duhu suvremenih normi za oblik slova i dimenzije brazde. Greške su u rasporedu slova (izostavljanje i sl.) veoma rijetke, te je zato teško pretpostavljati da je moglo doći do zabune kojom bi se izjednačile te dvije sasma različite mjere za dužinu. Tim više što je taj podatak bio jedan od najbitnijih za one koji su natpis dali postaviti.

¹³ J. Medini, »Epigrafički podaci o munificencijama i ostalim javnim gradnjama iz antičke Liburnije«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, sv. 6, *razdio historije, arheologije i historije umjetnosti* (3), 1964/65, 1966/67 Zadar, 1969, str. 50—51.

¹⁴ Usp. tumačenje u CIL, III 13295, i u ILS (Dessau) 5322.

¹⁵ Usp. D. Rendić-Miočević, »Onomastičke studije s teritorija Liburna«, *Zbornik Instituta za historijske nauke u Zadru*, I/1955, str. 139—140; R. Katičić, »Suvremena istraživanja o jeziku starosjedilaca ilirskih provincija«, *Simpozij o teritorijalnom i hronološkom razgraničenju Ilira u praistorijsko doba*, Sarajevo 1964, str. 21; G. Alföldy, *Bevölkerung und Gesellschaft*, str. 74; H. Krahe, *Lexikon altillyrischer Personennamen*, Heidelberg 1929, str. 125; A. Mayer, *Die Sprache der alten Illyrier*, I, Beč 1957, str. 357. Navedeni autori drže nosioce imena s natpisa autohtonim stanovnicima Liburnije. G. Alföldy, *Die Personennamen in der römischen Provinz Dalmatia*, Heidelberg 1969, str. 212, smatra *cognomen Granp(icus)* »auf Grund des Fundort wohl venetisch«, *cognomen Venetus* također (str. 323). To je u skladu s teorijom istog autora o venetskim korijenima jezika kojim je govorilo stanovništvo Liburnije, a koju autor zastupa u navedenom i u nekim drugim djelima. O kritici tih stavova usp. J. Untermann, »Venetisches in Dalmatien«, *Godišnjak ANUBiH VII/1970*, *Centar za balkanološka ispitivanja*, knj. 5, str. 5—20.

interesa u nepouzdanosti unutrašnjosti provincije početkom I st. n. e.¹⁵ Bez obzira na mogućnosti različite interpretacije te funkcije s obzirom na njeno ustanovljavanje (vojna uprava ili namjesnik), zbog činjenice da su je vršili Liburni, može se s pouzdanjem zaključiti da je jedna autohtona zajednica na Krku najkasnije sredinom I st. n. e. bila u izvjesnom smislu autonomna jer su se na njenom čelu nalazili *praefecti civitatis*, domaći ljudi, vjerojatno prvaci zajednice.

Zadatak koji su prefekti izvršili, a koji je najvjerojatnije u vezi sa strateškim interesima Rima u to vrijeme, angažirao je materijalne i ljudske potencijale liburnske općine, što također na svoj način potvrđuje njen položaj koji je bio bliži statusu rimskog saveznika, a ne pokorenog neprijatelja. Da je u pitanju bila jedna, po svojoj ranijoj i tadašnjoj orijentaciji neprijateljska zajednica, ili u najmanju ruku nepouzdana sredina, na njenu bi se čelu nalazili oficiri neke rimske vojne jedinice, a ne domaći Liburni. Nema sumnje da je liburnska zajednica *Curictae*¹⁷ uživala povjerenje rimske vojne uprave i tako posjedovala temeljni preduvjet za postizanje municipalnog ranga u doglednoj budućnosti. Podaci s natpisa, dakle, dokazuju da se u nekim dijelovima Liburnije prerastanje liburnskih naselja, koja su bila središta teritorijalnih predrimskih općina, u municipije s italskim pravom moglo vršiti preko prefekture civitatis, odnosno, *praefectura civitatis* koju vrše domaći ljudi bila je jedna od prijelaznih faza između statusa peregrinske zajednice i statusa municipija *civium Romanorum*. Vjerojatno je tada teritorijalna općina *Curictae* stekla i imunitet i izuzeće od tributa. To znači da rimska vlast nije u tom strateški veoma važnom dijelu Liburnije bitno mijenjala protohistorijsku organizaciju liburnskih općina, već ih je nastojala čim prije pridobiti i uključiti u tradicionalni sistem rimske organizacije. Interpretirajući ostale podatke s natpisa u skladu s tezom o potrebi postojanja najosnovnijih urbanističkih elemenata kao pretpostavci za stjecanje municipalnog ranga,¹⁸ moglo bi se kazati da su gradnjom bedema prefekti za liburnsko naselje postigli istodobno daleko značajniji cilj. Gradnjom dijela bedema liburnsko naselje je najvjerojatnije kompletiralo obrambeni sistem,¹⁹ a kako su gradski bedemi jedan od

¹⁵ J. Wilkes (Dalmatia, London 1969, str. 197) smatra da su prefekti bili »the quasi-municipal magistrates, or possibly officers specially appointed by Caesar to organize the defence against the Pompeians«. Slično o tome i A. Degrassi, *Inscriptiones lat. liberae rei publ.* II, 579. Teško je vjerovati da su prefekti bili oficiri u Cezarovo vojsci, jer bi njihov čin bio naveden na natpisu. Zato je logičnija prva autorova solucija (prefekti su bili funkcionari gotovo poput municipalnih, redovnih magistrata). Kad se to poveže sa sigurno utvrđenim autohtonim podrijetlom oba prefekta dokazuje se veoma specifičan položaj i prefekta i zajednice na čijem su se čelu nalazili.

¹⁷ Plin, *N. h.* III 139, *Curictae, immunes*

¹⁸ Usp. G. Alföldy, »Les municipes«, str. 63.

¹⁹ O bedemima antičkog Krka usp. A. Faber, navedeno djelo i I. Žic - Rokov, navedeno djelo.

najosnovnijih atributa antičkog grada, tako je središte autohtone teritorijalne zajednice steklo i drugi uvjet za dobijanje municipaliteta.²⁰

Ingerencije vlasti koje su prefekti imali u okviru epihorske općine nisu se vjerojatno odnosile samo na poslove u vezi s gradnjom dijela bedema. Gotovo nema sumnje, a to je u skladu i sa značenjem i vrijednošću institucije *praefectura civitatis*, da su oni bili ne samo vrhovni izvršni već vjerojatno i jedini organi rimske vlasti u okviru liburnske *civitas*.

Ako je prijelazna faza u razvoju autohtone zajednice od peregrinskog statusa k municipalnoj konstituciji na Krku bio jedan oblik ograničene autonomije na čelu koje su stajali domaći prvaci, onda je logično tumačiti i prefekturu *civitatis* kao specifični i svojevrsni začetak gradskog municipalnog vijeća koje je bilo utemeljeno u vrijeme kasnije municipalne konstitucije. Nesumnjivo je da su spomenuti prefekti ili, vjerojatnije, njihovi potomci bili članovi gradskog vijeća u kasnijim vremenima. Vjerojatno je, naime, da su *Turus Patalius* i *Venetus Lastimeis* dobili titulu prefekta ne samo zbog lojalnosti rimskoj državi, već i zbog ugleda i društvenog statusa koji su oni i njihove porodice imale unutar teritorijalne zajednice i prije rimske intervencije, a o čemu je rimska uprava morala voditi računa ako je htjela pridobiti pučanstvo za izvršenje potrebnog pothvata. Vjerojatno je, također, da je preko osoba prefekta na izvjestan način uspostavljena veza s nosiocima i institucijama vlasti u predrimskim vremenima u okviru liburnske općine (vijeće rodovskih starješina?).²¹

Iako nema argumenata za siguran zaključak, krčki natpis ipak daje osnove za pretpostavku da se u sjeverozapadnom dijelu Li-

²⁰ Za Liburniju je gotovo tipično da je podjeljivanje municipalnog statusa nekom starom liburnskom ili novoosnovanom naselju bilo popraćeno formulom »*murum et turres dedit*«, koja je zabilježena na natpisima u Arbi (CIL III 3117), Argyruntumu (JÖAI XI/1909 Bbl. 50) i Jaderu (CIL III 2907, 13264). Vodeći računa o tim činjenicama teško je vjerovati da su autonomni status *cum iure Italico* stanovnici Krka dobili tek za Klaudija (usp. G. Alfeldy, *Bevölkerung*, str. 74). Osim autohtonih stanovnika na otoku je bilo dosta i italskih porodica (*Kapii, Lurii, Pitii, Publii, Tullii*). Sigurno je zajamčeno da su autohtoni stanovnici stjecali građansko pravo od početka I st. (*Iulii*).

²¹ Na području Cisalpinske Galije, a i u drugim dijelovima Italije pojavljuje se funkcija *praefecti iure dicundo* kao oblik zamjene službi II i IVvira u municipijima i rjeđe u kolonijama c. R. (usp. CIV V 749: *praef(ectus) aed(ilica) pot(estate)*; CIL V 5007: *praef(uctus) iur(e) d(icundo) q(uin)q(uenalis)*; CIL V 6596: *praef(ectus) i(ure) d(icundo)*). Posebno je interesantan natpis iz Nice (*Nicea*), CIL V 7914: *Q. Memmius Macrinus Iivir Massil(iae) Iivir q(uin)q(uenalis) item praefectus pro Iiviro q(uin)q(uenalis)*... Nisu li i *praefecti civitatis* na Krku, s obzirom na prerogative vlasti kao i na društveno-ekonomski razvoj zajednice i činjenicu da su funkcije obavljali kolegijalno, mogli biti u stvarnom smislu Iiviri? Usp. također W. Eisslin u PWRE XXII, 2 s. v. »*praefectus*«, coll. 1313 i dalje.

burnije, gdje su postojali približno analogni uvjeti onima na Krku, razvoj municipaliteta kod nekih drugih zajednica mogao kretati istim pravcem. Na susjednim otocima postojale su od davnina epihorske teritorijalne zajednice koje su mogle uživati povjerenje rimske uprave, ali njihova središta vjerojatno nisu bila toliko strateški interesantna kao Krk koji je najbliži kopnu. Tokom vremena u njima svakog dana ima sve više rimskih građana, bilo doseljenika iz Italije ili Liburna koji su dobili civitet *ad personam*, i u pogodnom trenutku postaju municipiji, što je posebno odgovaralo interesima jednog dijela pučanstva teritorijalne općine (gornjem bogatijem sloju). Preko prefektura civitatis, koja je u Krku bila embrio municipalne konstitucije i gradskog vijeća, moglo se i u tim sredinama usmjeravati domaće snage u skladu s potrebama rimske državne politike. Ekonomski snažnije i naprednije liburnske zajednice veoma brzo prerastaju taj stupanj u razvoju municipaliteta i stječu municipalno pravo *cum iure Italico*, da bi već u Augustovo doba njihova središta postala municipiji *civium Romanorum*. Neka su, pak, središta liburnskih teritorijalnih općina postizala municipalni rang direktno iz peregrinskog statusa.²²

I u ostaloj Liburniji, pa i u njenom jugoistočnom dijelu, mogao se odvijati analogni proces. U dugom periodu posjedovanja peregrinskog statusa središta liburnskih općina postepeno su stjecala uvjete za municipalnu konstituciju, te se, posebno u graničnom području prema Dalmatima i Japodima, mogla pojaviti i prefektura civitatis kao najprikladniji oblik angažiranja domaćih snaga. No, ne smije se isključivati mogućnost postojanja nekih drugih oblika organizacije autohtonih zajednica u toj početnoj fazi municipalne konstitucije. Bitno je, međutim, da je temeljni pravac rimske politike oslonca na domaće snage vjerojatno i u tom dijelu bio prisutan, iako za tako rano vrijeme o tome ne postoje epigrafski dokazi.

Ostali podaci o municipijalnoj konstituciji, odnosno o pojavi djelovanju gradskih vijeća (*ordines decurionum*) kao osnovnih i najvažnijeg faktora u životu rimsko-liburnskog grada pripadaju zadnjoj fazi u procesu stjecanja municipalne konstitucije u Liburniji, kad stara liburnska naselja već žive kao rimski municipiji. To su podaci o dekurionima, magistratskim službama sakralnog i profanog karaktera, kao i rijetkim pojedincima viteškog staleža koji su bili članovi gradskih vijeća ili su sudjelovali u radu i kreiranju politike gradskih vijeća.²³ Navodimo ih redom po municipijima od sjeverozapadne do jugoistočne granice Liburnije:

²² Vjerojatno Rab (*Arba*) o čijem municipalitetu u tom dijelu Liburnije postoje najraniji epigrafski podaci (10. g. s. e.).

²³ Analizom nisu obuhvaćeni podaci o Augustalima jer te organizacije nisu bile direktno uključene u rad vijeća, nego su bile pod jurisdikcijom vijeća kao i sve ostale korporacije u gradu, bilo profanog ili sakralnog karaktera.

ALVONA, municipij najkasnije od Tiberija.²⁴ Šest magistrata. Magistratska služba: *aedilis, duovir*.

CIL III 3047: *Ti. Gavillius C. f. Claud(ia) Lambicus, aedilis, duovir*;

CIL III 3054: *Sex. Gavillius Sex. f. Cla(udia) Germus, aedilis, duovir*;

CIL III 3055: *P. Gavillius P. f. Cla(udia) Priscus, aedilis, duovir*;

CIL III 3055: *P. Gavillius P. f. Cla(udia) Maximus, aedilis, duovir*;

CIL III 10068 (3057); *L. C. [e(ionius?)] Rufus, aedilis*; CIL III 3056: *[ae]d(ilis?) due v[ir]*.

Ako se isključe dva posljednja natpisa čija je restitucija hipotetična, svi su magistrati bili autohtonog podrijetla, što kod prve dvojice potvrđuju autohtona *cognomina*, dok su ostali u najužim rodbinskim vezama s osobama koje nose liburnska imena²⁵ Natpisi se datiraju u I ili najkasnije u početak II st., što znači da se u vrijeme neposredno po municipalnoj konstituciji u vrhu municipalne aristokracije uspjela afirmirati, a reklo bi se i nametnuti, jedna autohtona porodica. Stoga se mora pretpostaviti da je gradsko vijeće bilo najvećim dijelom sastavljeno od Liburna.

FLANONA, municipij od Augusta.²⁶ Jedan dekurion koji je vršio tu čast i u Saloni.

²⁴ Usp. G. Alföldy, *Bevölkerung*, str. 68–69; Isti, »Municipes«, str. 58, na temelju natpisa CIL III 3052 (*L. Veratius L. f. Cla. Otho mil. leg. XI*) drži da su stanovnici Alvone bili upisani u tribus Claudia i da je naselje steklo municipalno pravo za Tiberija. Moguće je da je već u vrijeme Augusta Alvona imala status municipija.

²⁵ *Lambicus*, ilirsko ime (usp. H. Krahe, *Lexikon*, str. 62; A. Mayer, *Die Sprache*, I, str. 204; D. Rendić-Miočević, »Onomastičke studije s teritorija Liburna«, str. 142). Ali G. Alföldy, u skladu s teorijom o velikom utjecaju venetskog jezika na liburnski jezik kao i s obzirom na mjesto nalaza, smatra da bi to ime moglo biti venetsko (*Personennamen*, str. 227.) *Germus*, ilirsko ime, H. Krahe, op. cit., str. 54; A. Mayer, op. cit., str. 150. G. Alföldy, op. cit., str. 211 »vermutlich venetisch«). Za analizu sastava vijeća u Alvoni posebno je značajan nadgrobni natpis (CIL III 3055) Publija Gavilija, Priska, Sekstovog sina, čija je majka bila *Aelia Volsetis f. Quarta*, a žena *Titia L. f. Procula*. Pokop dekuriona koji je, dakle, bio u veoma bliskim vezama s osobama autohtonog podrijetla (majka), odlukom gradskog vijeća bio je izvršen na trošak gradske zajednice (*funus publicum*), a natpis je postavio njegov sin, također vijećnik, edil i duovir.

²⁶ Na temelju natpisa (*Arch. vestnik XVII (1966)*, str. 505) smatralo se da je Flanona bila upisana u tribus *Claudia* (usp. W. Kubitschek, *Jarbuch für Alttertumskunde V — 1911*, str. 175 i Isti, »Dalmatinische Notizen«, *Strena Buličiana*, Zagreb—Split, 1925, str. 212, a po njemu i A. Degrassi, *Il confine*, str. 95 i M. Pavan, *Ricerche*, str. 107). Natpis je fragmentaran a donosi slijedeće podatke: *[A]cilia L(uci) f(ilia) Q(uincta) v(iva) f(ecit) s(ibi) et Sef(x)to / A]quillio viro suo h(eredi) [et / L(ucio) ?] Aquillio Sex(ti) f(ilio) / [C]la(udia) Longo f(ilio) de[urioni]...* Koristeći se tim argumentima G. Alföldy (*Bevölkerung*, str. 73), a po njemu i J. Wilkes (*Dalmatia*, str.

CIL III 1940: [S]ex. Aquillius Severus (centurio) coh. V [...] donis donatus ab [imp. Traiano bello] Dacico, dec(urio) Salonis et Flano[nae]. Gentilicij Aquillius u Flanoni nesumnjivo označava pripadnike autohtonog pučanstva, jer se uz njega gotovo u svim slučajevima nalaze ilirska imena u funkciji *cognomina* (CIL III 1063, 3023, *Colatina*, Notizie degli scavi 1928 str. 403, *Oculatina*). Toj je porodici pripadao i vitez čiji je natpis nedavno objelodanjen.²⁷

TARSATICA, municipij vjerojatno od Augusta.²⁸ Dva magistrata. Magistratske službe: *duovir iure dicundo, sacerdos Augusti*.

CIL III 3029: *Vettidius Nepos, duovir i. d.*; CIL III 3028: *C. Notarius Vettidianus Secundus, duovir i. d., sacerdos Augusti*.

Oba su magistrata italskog podrijetla. Iako o podrijetlu gentilicija Vettidius postoje različita mišljenja, najvjerojatnije je ono po kojem se pripadnici te porodice smatraju doseljenicima iz sjeverne Italije.²⁹ *C. Notarius Vettidianus Secundus* je u najužoj rodbinskoj, adoptivnoj vezi s porodicom *Vettidia*.³⁰ Natpisi se datiraju u prvu pol. i u sredinu II st.

APSORUS, municipalitet vjerojatno od Tiberija.³¹ Četiri magistrata. Magistratske službe: *aedilis, duovir, duovir quinquenalis, augur*.

CIL III 3138: *Valerius Oclatinus, aedilis, duovir quinquenalis*; CIL III 3139: ... *sius Opi(avi?) f. . . aedil(is)*; CIL III 3147: *Sex. Iulius C. f. Niger, aedilis, duovir*; CIL III 15102: *M. Decidius M. f. Maximus, aedilis, duovir, augur*.

195) stjecanje municipalnog ranga stavio je u vrijeme Tiberija. Međutim, nalazak natpisa jednog prefekta (*castrorum*) iz konca I i početka II st. n. e. s tribusom *Sergia* je znatno uzdrmao tu hipotezu i pružio sasvim realnu mogućnost za pretpostavku o stjecanju municipaliteta već u vrijeme Augusta, kao što je to bilo i s ostalim liburnskim municipijima upisanim u taj tribus. Usp. I. Mikulčić, »Spomenik na eden *praefectus castrorum* od Skupi«, *Živa antika XXI*, sv. 2 (1971), Skopje, 1973, str. 664.

²⁷ L. Aquillius Oclatinus, *Syria* 44 (1967), str. 339.

²⁸ A. Degrassi je držao da je Tarsatika postigla municipalitet tek u vrijeme Flavijevaca (II confine, str. 103 i dalje), iako za to nema valjanih i sigurnih argumenata. Također se ne može u potpunosti prihvatiti ni argumentacija G. Alföldyja kojom autor, isključivo na osnovi vjerojatnosti da je naselje bilo upisano u tribus *Sergia*, datira municipalitet u vrijeme Augusta (Bevölkerung, str. 73). No, ta je solucija ipak znatno prihvatljivija od Degrassijeve, u prvom redu zato što su druga naselja u tom dijelu Liburnije dobila municipalitet najkasnije do Klaudija, a većina već za Augusta.

²⁹ Usp. G. Alföldy, *Personennamen*, str. 136. Za ilirsko podrijetlo usp. A. Mayer, *Die Sprache der alten Illyrier*, I, str. 360.

³⁰ O tome usp. J. Wilkes, *Dalmatia*, str. 310.

³¹ G. Alföldy, *Bevölkerung*, str. 74; J. Wilkes, op. cit., str. 196.

Tri magistrata su lokalnog podrijetla, dok je *M. Decidius* doseljenik iz Italije.³² Svi natpisi pripadaju razdoblju od konca I do sredine II st.

CREXA, municipij od Tiberija.³³ Magistratska služba: *duovir (aedilicia potestate)*.

CIL III (3148) 10131: *C. Aemilius Volsonis f. Oclatinus, duovir; L. Fonteius Q. f. Rufus, duovir.*

Oba su duovira liburnskog podrijetla.³⁴ Za utvrđivanje sudjelovanja autohtone etničke komponente u gradskom vijeću od izuzetnog je značenja što se u vrijeme neposredno nakon stjecanja municipaliteta na čelu gradskog vijeća (*ordo decurionum*) nalaze Liburni. Stoga, kako je na drugom mjestu navedeno, treba pretpostavljati da je gradsko vijeće u cjelini bilo epihorskog sastava.³⁵ Na osnovi sadržaja na natpisu, koji obavještava o gradnji kurije i portikata, očekivalo bi se da nadzor i brigu o tome vode edili a ne duoviri, te je u tom smislu moguće izvršiti dopunu funkcije magistrata koja nije navedena na natpisu: *duoviri aedilicia potestate*.

CURICUM, municipalitet najkasnije od Klaudija.³⁶ Jedan magistrat. Magistratske službe: *duovir i. d., tres vir quinquenalis*.

CIL III 3130: *Iulius Q. f. . . . duovir i. d., tres vir q. q.*

Po gentiliciju, a i zbog drugih okolnosti o kojima je bilo prethodno govora, magistrat je nesumnjivo liburnskog podrijetla. *Cursus honorum* Kvinta (?) Julija donosi jedini podatak o tresviratu na području Liburnije koji je najprihvatljivije objasniti povećanjem redovnog kolegija duovira svake pete godine još jednim članom zbog obavljanja procjene cenzusa. S obzirom na postojanje izvjesnog stupnja autonomije još od Cezarovih vremena, na čelu koje su bili domaći prvaci, za gradsko vijeće antičkog Kurikuma vjerojatno se može zaključiti da je u cjelini bilo autohtonog sastava.³⁷

³² *Oclatinus* i *Opiavus* su liburnska imena. G. Alföldy (Personennamen, str. 255) drži oba imena venetskim. O kritici te teze uspoređi J. Untermann, op. cit. Gentilicij *Iulius* kod trećeg magistrata pokazuje također domaće podrijetlo. O italском podrijetlu *Decidius-a* usp. G. Alföldy, Personennamen, str. 81.

³³ Na temelju niže navedenog natpisa CIL III 1031 (3148), na kojem se spominje gradsko vijeće, a datira se u vrijeme Tiberija.

³⁴ Za *cognomen Oclatinus (Oclatinus)* usp. bilj. 32, a za gentilicij *Fonteius* usp. G. Alföldy, Personennamen, str. 85.

³⁵ Usp. J. Medini, »Epigrafički podaci...«, str. 48.

³⁶ Usp. bilj. 20.

³⁷ Taj zaključak indirektno dokazuje i nadgrobni natpis CIL III 3128: *P. Pitius P. f. Marullus*. Ta je osoba bila nesumnjivo italčkog podrijetla (usp. G. Alföldy, Personennamen, str. 240: *Marullus* — keltski korijen, provenijencija iz sjeverne Italije; J. Wilkes, op. cit., str. 314, smatra da je u pitanju doseljenik iz južne Italije) koja je »*decurion(um) decr(eto) publice elatus sepultusque est*«. Doseljenik nije bio član gradskog vijeća, iako je bio cijenjen i u vijeću i u zajednici, pa bi se iz te činjenice moglo s pravom pretpostaviti postojanje izvjesne zatvorenosti gradskog vijeća koja je bila temeljena na etničkim razlikama. Nije točno ni Wilkesovo (op. cit., str. 198)

ARBA, municipij od Augusta.³⁸ Četiri dekuriona i magistrata. Magistratske službe: *aedilis, duovir*.

CIL III 2931: *M. Trebius Proculus, equum publicum habens, duovir; aedilis, sacerdos Lib(urnorum)*; CIL III 10121, *L. Baebius Opiavi f. Ser(gia) Oplus Malavicus, aedilis, decurio, duovir*; CIL III 13292 (10122): *L. Octavius f. Serg(ia) Certus, decurio*; CIL III 13293: ... *decurio, duovir aedilicia pot(estate)*.

Magistrat *L. Baebius Malavicus* je nesumnjivo liburnskog podrijetla, a to se također, može pretpostavljati za dekuriona čije ime nije sačuvano na natpisu 13293 i za dekuriona Oktavija Certa,³⁹ dok je *M. Trebius Proculus* najvjerojatnije italskog podrijetla.⁴⁰ Svi natpisi potječu iz I ili najkasnije iz početka II st., dok je Trebijev natpis nastao oko sredine II stoljeća. Prema podacima s navedenih natpisa od osnutka vijeća liburnski su stanovnici, i po brojčanoj zastupljenosti u vijeću i po vršenju magistratskih službi, bili u najmanju ruku ravnopravni doseljenicima iz Italije.

SENIA, municipij od Augusta.⁴¹ Tri dekurionska i magistratska natpisa. Magistratska služba: *sacerdos Liburnorum*.

CIL III 3016: *L. Aurelius L. 1. Victor, ornatus ornamentis decurionalibus*; CIL III 3017: *L. Valerius Agathopus, ornatus ornamentis decurionalibus*; Arch. Iug. II/1956, str. 59: *L. Gavius Optatus, sacerdos Liburnorum*.

Iako se *L. Valerius Agathopus* može donekle dovesti u vezu s epihorskim etničkim elementom, ipak je najvjerojatnije da su svi magistrati i dekurioni bili doseljenici ili potomci doseljenika.⁴² Svi natpisi nastali su od početka drugog do u III st.

VEGIUM, municipij od Augusta,⁴³ Jedan dekurion.

CIL III 10027: *L. Sestius L. f. Ser(gia) Silvester, decurio*.

ni Pavanovo (Ricerche, str. 80) mišljenje da je dotična osoba bila dekurion jer ta funkcija nije zabilježena na natpisu, što se ne bi moglo nikako tumačiti slučajnošću s obzirom na društveno značenje te funkcije u okviru gradske zajednice.

³⁸ Usp. CIL III 10117 (3117).

³⁹ Većina osoba koje nose gentilno ime *Baebius* na Rabu imaju lokalna *cognomina*. Usp. G. Alföldy, *Bevölkerung*, str. 75, bilj. 45. Za nosioce gentilnog imena *Octavius* usp. kod istoga l. cit. i *Personennamen*, str. 104.

⁴⁰ G. Alföldy, *Personennamen*, str. 128.

⁴¹ O problemu municipaliteta (*colonia* ili *municipium civium R.*) usp. J. Wilkes, *Dalmatia*, str. 200, gdje je navedena i starija literatura.

⁴² Gentilno ime *Valerius* dosta se često nalazi u okviru imenske formule s liburnskim imenima u funkciji *cognomina* u Liburniji, a kako su u pitanju nešto kasniji natpisi, moglo bi se u tim slučajevima raditi o doseljenim orijentalcima (gentilno ime *Aurelius*, također). Usp. G. Alföldy, *Personennamen*, str. 131—133. Ime *Gavius* označava, međutim, italsko podrijetlo (G. Alföldy, *Personennamen*, str. 87).

⁴³ Usp. G. Alföldy, *Bevölkerung*, str. 77.

Podrijetlo tog člana gradskog vijeća nije u cijelosti razjašnjeno, ali se čini najvjerojatnijom solucija o njegovu italskom podrijetlu.⁴⁴

ARGYRUNTUM, municipij od Tiberija.⁴⁵ Jedan dekurion.

CIL III 9972: *C. Iulius C. f. Sulla, ob honorem decurionatus.*

Prema nomenu novopečeni dekurion bio je liburnskog podrijetla.

AENONA, municipij od Augusta.⁴⁶ Tri magistrata. Magistratske službe: *aedilis, duovir, duovir quinquenalis, pontifex.*

CIL III 2977: *. Appuleius P. f. Fronto, aedilis, duovir, duovir qq, pontifex;* CIL III 3158: *C. Iulius C. f. Ser(gia) Aetor, aedilis, donatus ab Ti(berio) Caesare Augusti f. Augusto tor(que) maiore bello Delmatico, ob honorem duoviratus;* CIL III 14322⁴: *Q. Baebius . . . f. Zupri(cus) aedilis.*

Svi su magistrati pripadnici domaćeg liburnskog pučanstva,⁴⁷ pa je sigurno da je gradsko vijeće u cjelini ili gotovo u cjelini bilo sastavljeno od Liburna. Natpisi su nastali u periodu od početka naše ere (3158, 14322⁴) do sredine II st. n. e. (2977), ali je gradsko vijeće postojalo ranije.⁴⁸

IADER, kolonija *civium Romanorum* od Augusta.⁴⁹ Devet magistrata i dekuriona. Magistratske službe: *aedilis, duovir, duovir quinquenalis, pontifex.*

CIL III 2932: *C. Vettidius C. f. Tro(mentina) Maximus, equum publicum habens, duovir, duovir qq, patronus coloniae;* CIL III 9997: *. Appuleius C. f. Serg(ia) Balbinus, pontifex, equum publicum habens;* CIL III 2920: *Q. Asisienus Q. f. Tro(mentina) Agrippa, aedilis, duovir, pontifex;* VAHD LIII, str. 264 (Tarac-Kornat): *. . . ius Severus, aedilis duovir;* CIL III 2927; *C. Octavius Montanus, duovir, pontifex;* CIL III 2919: *C. Arrenus C. f. Tro(mentina) Maximus, aedilis;* CIL III 2930: *M. Titius M. f. Ser(gia) Marinus, de-*

⁴⁴ J. Wilkes, *Dalmatia*, str. 314, uzima širenje ovog gentilicija za ilustraciju o rasprostiranju izoliranih italskih porodica u neka središta Liburnije. G. Alföldy, *Personennamen*, str. 120, dopušta, međutim, mogućnost autohtonog podrijetla nosilaca tog gentilicija. U čitavoj provinciji Dalmaciji ova se porodica (dva člana) u ranom carstvu isključivo pojavljuje u Vegiumu, što Wilkesov prijedlog čini prihvatljivijim.

⁴⁵ Usp. *JAÖI 12 (1909)*, *Bbl. 50*. O podrijetlu dedikanta usp. J. Wilkes, *op. cit.* 203, »possibly of native origin«.

⁴⁶ G. Alföldy, *Bevölkerung*, str. 77; J. Wilkes, *Dalmatia*, str. 206—207; M. Suić, »Antički Nin (*Aenona*) i njegovi spomenici«, *Povijest grada Nina*, Zadar, 1969, str. 67 i dalje.

⁴⁷ G. Alföldy, *Bevölkerung*, str. 77, bilj. 75.

⁴⁸ Prvi sigurno datirani spomen gradskog vijeća nalazi se na natpisu CIL III 2973 — 10017 = ILS 899: *P(ublio) Silius P. f. proco(n)s(uli) patron(o) d(ecreto) d(ecurionum)*. Natpis je počasnoga karaktera a nalazio se na bazi (statue?). *P. Silius Nerva* bio je prokonzul Ilirika 17—16. god. s. e.

⁴⁹ Usp. G. Alföldy, *Bevölkerung*, str. 78; J. Wilkes, *Dalmatia*, str. 207.

curio; CIL III 2924: *M. Catonius Varo, decurionalibus ornamentis honoratus*; CIL III 2921 (9998): *Q. Dellius Q. l. Fuscus, VVir, ornamentis decurionalibus honoratus*. U sastavu gradskog vijeća nesumnjivo su djelovale još dvije osobe viteškog staleža: *Q. Raecius Rufus, primipilus leg. XII Fulminatae, trecenarius, princeps praetorii* i *M. Trebius Proculus*, već poznati magistrat iz Arbe koji je sahranjen u Jaderu (CIL III 2917, 2931).⁵⁰

Budući da je kolonija bila osnovana dedukcijom veterana, svi su članovi gradskog vijeća bili doseljenici ili njihovi potomci podrijetlom iz sjeverne i srednje Italije: *Asisienus (Asisium-Umbrija)*,⁵¹ *Vettidius* (sjeverna Italija),⁵² *Octavius* (sjeverna Italija, a kognomen *Montanus* je najviše raširen u keltskim oblastima),⁵³ *Titius* (sjeverna Italija),⁵⁴ *Catonius* (naročito keltski krajevi u Cisalpini).⁵⁵ Većina je tih natpisa ranog postanja te se datira u vrijeme neposredno nakon osnutka kolonije (uglavnom svi natpisi s tribusom, a posebno oni s tromentinskim tribusom,⁵⁶ dok su natpisi bez tribusa nešto kasniji).

NEDINUM, municipij od Tiberija ili Klaudija.⁵⁷ Šest magistrata. Magistratske službe: *aedilis, duovir* i možda *officialis*.

CIL III 2869: *Sex. Octavius Claudia) Constans, duovir, pontifex*; CIL III 2870: *Q. Octavius, aedilis, duovir tres, pontifex*; *T. Octavius Q. f. Rufus, aedilis, duovir*; *T. Octavius Sex. f. Gracilis, aedilis, duovir, pontifex*; CIL III 2871: *L. Turranius L. f. Claud(ia) Rufus, ob honorem aedilitatis*; CIL III 2868: *C. Lartius Sabinianus, officialis Neditarum*.

Od sedmorice magistrata antičkog Nedinuma četvorica su bili članovi liburnske porodice *Octavia*, iz čijeg je krila potekao i čuveni pravnik iz Trajanovih vremena.⁵⁸ Ti se natpisi datiraju u I i u II st. U I st. također treba datirati i natpis Tita Turanija koji

⁵⁰ O viteškom staležu u Dalmaciji, a posebno o porodicama *Trebia* i *Raecia* usp. J. Wilkes, »Equestrian Rank in Dalmatia under the Principate«, *Adriatica praehistorica et antiqua Gregorio Novak dicata*, Zagreb 1970, str. 533 i dalje.

⁵¹ H. Krahe, Lexikon, str. 11, drži taj nomen ilirskim. Ime inače nije zabilježeno drugdje u imperiji. Usp. G. Alföldy, *Personennamen*, str. 62.

⁵² G. Alföldy, *Personennamen*, str. 136.

⁵³ G. Alföldy, *Personennamen*, str. 104.

⁵⁴ G. Alföldy, *Personennamen*, str. 127.

⁵⁵ Usp. G. Alföldy, *Personennamen*, str. 74 i 100 (*Catonius* i *Memius*).

⁵⁶ U tromentinski tribus bili su upisani stanovnici najranijih rimskih kolonija na istočnoj obali Jadrana; Salone, Narone i Epidaura, te se iz tog razloga uzima da su osobe s tim tribusom, a čiji su natpisi nađeni u Jaderu, bili podrijetlom iz Salone ili Narone. Usp. G. Alföldy, *Bevölkerung*, str. 81.

⁵⁷ G. Alföldy, *Bevölkerung*, str. 82; J. Wilkes, *Dalmatia*, str. 212–213.

⁵⁸ Usp. G. Alföldy, *Personennamen*, str. 104, 130.

je bio član druge bogate liburnske porodice. Titula *officialis*, koju je nosio C. Lartius Sabinianus italskog podrijetla,⁵⁹ označava službu nižeg ranga u odnosu na redovne i uobičajene magistratske službe.⁶⁰

ASSERIA, municipij od Augusta.⁶¹ Četiri magistrata i dekursiona. Magistratske službe: *aedilis*, *duovir*, *duovir quinquenalis*, *flamen*, *augur*.

CIL III 2850 (9930): *T. Iulius Clemens, decurio Asseriae*; CIL III 9940: ... *aedilis, duovir (Munatia Cosmia)*; CIL III 15027: ... *decurio, augur*; Jahr. ÖAI 11/1908, Bbl. 70: *L. Caninius T. f. Cla. Fronto duovir, flamen divi Claudii, duovir qq.*

T. Iulius Clemens je liburnskog podrijetla (gentilicij *Iulius*), dok je *T. Caninius Fronto* možda italskog podrijetla, a italskog podrijetla je i edil čije ime nije sačuvano na natpisu br. 9940⁶². Iz ovog bi se moglo zaključiti da je u gradskom vijeću bio pretežan broj vijećnika (*decuriones*) italskog podrijetla, ali kako je ekonomski naj snažniji sloj stanovništva Aserija bio autohtonog podrijetla, najvjerovatnije je i vijeće bilo mješovitog etničkog sastava, a bez vlasti jedne kategorije.

VARVARIA, municipij od Augusta ili Tiberija.⁶³ Jedan magistrat i jedan dekursion. Magistratska služba: *quattorvir i. d.*

Diadora 2/1960—61, str. 183—4: *T. Al(l)ius Saturninus decurio municipii, quattorvir i. d.*; Strena Bulićiana Zagreb 1924, str. 213: *Aur(elius) Nepotianus dec(urio) m(unicipi) /Var/var(iae).*

T. Allius Saturninus je vjerovatno italskog podrijetla, dok je drugi dekursion možda Liburn, ali možda i doseljenik s Orijenta.⁶⁴

⁵⁹ G. Alföldy, op. cit., str. 86, 92, 96.

⁶⁰ Usp. E. E. R. Boak u *PWRE XVII*, 2 col. 2046, s. v. officium.

⁶¹ Na temelju podataka s natpisa *JAÖI 11 (1908)*, Bbl. col. 70, na kojem se spominje jedan *flamen divi Claudii* (natpis je naveden u tekstu), većina autora smatra da je tek za Klaudija Aserija stekla municipalitet. Usp. G. Alföldy, *Bevölkerung*, str. 69, 84. No kako je veći dio pučanstva bio stekao civitet već za prvih careva julijske dinastije, vjerovatnije je da je već za Augusta Aserija bila municipij.

⁶² G. Alföldy, *Personennamen*, str. 101 (*Munatius*), str. 72 (*Caninius*). U djelu, *Bevölkerung und Gesellschaft*, isti autor na str. 85 drži da je gentilicij *Caninius* pripadao romaniziranim Liburnima. J. Wilkes, *Dalmatia*, str. 215, bilj. 2, nosioci tog gentilicija smatra Liburnima.

⁶³ Usp. G. Alföldy, *Bevölkerung*, str. 86; J. Wilkes, *Dalmatia*, str. 492. Tezu o ranijem municipalitetu Varvarije (Cezarovo vrijeme) zastupa M. Suić (*»Municipium Varvariae«*, *Diadora 2 (1960—1961)*, str. 185 i dalje).

⁶⁴ Gentilicij *Allius* se pojavljuje u Jaderu, a njegovi nosioci su domičilom iz *Lucus Augusti* u *Gallia Narbonensis* (usp. Cromer u *PWRE XIII*, 2, col. 1709. s. v. *Lucus Augusti*). Usp. također natpis CIL III 2911: *C. Allius T. f. Fab. Luc(o) veter. log. XX* iz Jadera. Nosioci tog nomena sreću se duž istočne obale Jadrana kao izolirane pojave, usp. J. Medini, »Makarsko primorje u antici«, *Zbornik znanstvenog savjetovanja o Makarskoj i Makarskom primorju*, Makarska 1970, str. 22 i bilj. 33, str. 54. Za nosioca gentilnog imena *Aurelius* usp. bilj. 42.

BURNUM, municipij od Hadrijana.⁶⁵ Dva magistrata. Magistratske službe: *aedilis, sacerdotalis*.

VAHD LIV, str. 210, br. 9: *L. Nonius Clementianus, decurio, aedilis*; ŽA X/1960, str. 166: *Turus Longini f. decurio et sacerdotalis*.

L. Nonius Clementianus je italskog podrijetla,⁶⁶ dok je *Turus*, sin Longinov, Liburn.⁶⁷

HADRA, (Medvide), municipij od Hadrijana.⁶⁸ Jedan magistrat. Magistratska služba: *duovir*.

CIL III 2846: *Q. Cestius Q. f. Proculus, duovir*.

Magistrat je italskog podrijetla.⁶⁹

SCARDONA, municipij od Flavijevaca.⁷⁰ Magistratske službe: *aedilis, duovir*.

CIL III 2805: *T. Turranius T. f. Verus, aedilis Scardonae*; CIL III 2810: *T. Turranius T. f. Serg(ia) Sedatus, decurio, duovir, sacerdos ad aram Augusti Liburnorum*.

Oba su dekuriona i magistrata liburnskog podrijetla, na osnovi čega se može zaključiti da je gradsko vijeće u cjelini bilo autohtonog sastava.⁷¹

Iz popisa dekuriona i magistrata liburnskih municipija uočava se da su municipalni život i uprava u njima bili organizirani u skladu s odredbama rimskih municipalnih zakona. Na čelu gradske zajednice stajalo je gradsko vijeće (*ordo decurionum*), a važne, i za život grada neophodne djelatnosti vodili su odgovarajući i za to posebno birani magistrati.

Prema formalnim i sadržajnim osobinama epigrafski podaci o municipalnoj organizaciji dijele se u tri grupe: podaci o dekurionima, podaci o magistratskim službama profanog karaktera i podaci o magistratskim službama sakralnog karaktera.

Titula *decurio*, koja označava pripadnost gradskom vijeću, zabilježena je 18 puta i to: u Arbi i Jaderu po tri puta, Seniji, Aseriji, Burnumu i Varvariji po dva puta i Flanoni, Vegiumu, Argyrunutumumu i Scardonu po jedan put. Od toga potpuno samostalno, dakle u funkciji jedine časti višeg ranga, nalazi se na devet natpisa: Jader tri puta, Senija dva puta, Arba, Vegium, Argyrunutum, Flanona i Varvarija po jedan put. Činjenica da se ona pojavljuje samo na natpisima u nekim sredinama, dok u drugim naseljima nije uopće zabilježena, iako iz tih municipija potječe relativno velik broj po-

⁶⁵ Usp. M. Zaninović, »Burnum, castellum — municipium«, *Diadora* 4 (1968), str. 119 i dalje.

⁶⁶ G. Alföldy, *Personennamen*, str. 103.

⁶⁷ G. Alföldy, *Personennamen*, str. 315.

⁶⁸ G. Alföldy, *Bevölkerung*, str. 84, bilj. 139.

⁶⁹ G. Alföldy, *Personennamen*, str. 75.

⁷⁰ Usp. CIL III 2809.

⁷¹ Usp. G. Alföldy, *Personennamen*, str. 130.

dataka o magistratskim službama (*Alvona, Nedinum*), navodi na zaključak da je titula *decurio* imala vrijednost koja je varirala u raznim liburnskim municipijima. Pojedininim slojevima u nekim gradovima oznaka pripadnosti gradskom vijeću (titulom *decurio*) bila je veoma bitna kao društveni *distingvens*, jer je označavala kvalitativan skok i rast na društvenoj ljestvici. U Seniji (dva natpisa), a dijelom i u Jaderu (natpis Delija Fuska), ona označava prijelaz iz ekonomski snažnog ali neutjecajnog libertinskog staleža u sloj municipalne aristokracije koja je kreirala i vodila municipalnu politiku. Karakteristično je da većina magistratskih natpisa iz Jadera ne sadrži tu titulu u sastavu bogatog kursusa, iz čega se zaključuje da ona nije bila posebno cijenjena od pripadnika onog sloja koji je vršio više municipalne časti, a čiji su članovi od osnutka kolonije bili u sastavu vijeća. Poštuju je isključivo oni članovi vijeća koji nisu vršili magistratske časti i liberti, tek nedavno primljeni u gradsko vijeće. No, u drugim sredinama, a posebno u Arbi, položaj dekurionske titule u kursusu ukazuje na njen drugačiji tretman, jer ne samo da se ona nalazi u sastavu bogatijeg kursusa već je na nekim natpisima bila rangirana većim stupnjem u odnosu na edilitet. Tako je na natpisu Bebija Opla Malavica navedena iza časti edila, a ispred *duovirata*. Takav tretman dekurionskog ranga i časti u Arbi, a dijelom u Aseriji i Burnumu, gdje se ona gotovo obvezno nalazi na natpisima, treba možda tražiti u postojanju specifičnih odnosa među pučanstvom. Pripadnost gradskom vijeću, naime, izjednačavala je s obzirom na društveni položaj dvije kategorije stanovnika tih naselja; autohtone Liburne i italske doseljenike, i to one dijelove tih kategorija koji su po ekonomskom statusu bili međusobno veoma bliski.

O magistratskim službama profanog karaktera natpisi donose najviše podataka. U Liburniji su postojale slijedeće magistratske službe: *duovir* (zabilježena 23 puta), *duovir iure dicundo* (3 puta), *duovir aedilicia potestate* (3 puta),⁷² *duovir quinquenalis* (4 puta), *tres vir*, *quattorvir iure dicundo* (1 put), *aedilis* (25 puta). Tim službama treba pribrojiti i titulu *officialis* koja je bila nižeg ranga, a zabilježena je samo u Nedinumu.

Magistratske službe sakralnog karaktera bile su *flamen* (1 put), *pontifex* (6 puta), *sacerdos* (4 puta) i *augur* (2 puta).

Na osnovi tih podataka rekonstruirao se uža uprava izvršnog, egzekutivnog karaktera u rimskim municipijima u Liburniji, koja je proistekla iz gradskog vijeća (*ordo decurionum*). Na njenu čelu kao vrhovni izvršni magistrati bili su *duoviri iure dicundo*, ili jed-

⁷² Tu se ubrajaju i dva *duovira* iz Crexe, iako uz te funkcije nisu posebno naznačeni njihove edilske prerogative (*aedilicia pot.*). Ali takav sadržaj *duoviratskih* funkcija proizilazi iz drugih podataka koje natpis sadrži (CIL III 10131 (3148)).

nostavnije *duoviri*, kolegijalni magistrati. Razlika u naslovu između duovira i. d. i duovira više je epigrafski specifikum u nekim sredinama nego što označava neku kvalitetnu razliku u ingerencijama magistrata. Treba napomenuti, a to ide u prilog gore navedenoj konstataciji, da u onim naseljima gdje je utvrđen duovirat (*simpli-citer*) nema podataka o duovirima i. d. U Alvoni, Apsorusu, Arbi, Aenoni, Jaderu, Nedinumu, Aseriji, Hadri i Scardoni na čelu municipalne organizacije bili su duoviratski kolegiji, dok su u Tarsatici i Curicumu ti magistrati nosili naslov *duoviri i. d.* U Apsorusu, Aenoni, Jaderu i Aseriji duoviri, čiji je izbor pao u jednu određenu godinu, u razdoblju od pet godina postajali su istovremeno i *duoviri quinquenales*. Tako je vjerojatno bilo i u drugim središtima Liburnije. U antičkom Curicumu postojala je, međutim, druga praksa; svake pete godine uobičajeni i redovni duoviratski kolegij bivao je proširen još jednim članom i tako je formiran tresvirat koji je provodio odredbe cenzusa. Osim te zadaće duoviratski kolegiji mogli su vršiti i obveze edila, kao što je to bio slučaj u Arbi i Crexi. To su bili *duoviri aedilicia potestate*. Budući da je u Arbi postojao i edilitet kao redovna služba, znači da su duoviri stjecali prerogative edilske službe samo u onim slučajevima kad je zbog nekog razloga izostao izbor redovnih edila, kad je uslijedila smrt izabranih edila ili nešto sl. Duoviri su u tom naselju obavljali službu edila najvjerojatnije do slijedećih izbora na kojima su se birali redovni edili.

Jedini podatak o kvatorviratu na području Liburnije, nađen u Varvariji, tumači se na dva načina: kao trag veoma rane municipalne konstitucije *cum iure Italico* iz vremena Cezara,⁷³ ili kao magistrat nastao spajanjem kolegija duovira i kolegija edila.⁷⁴

Najbrojnije potvrde o magistratima ove kategorije odnose se na edilitet. Na natpisima iz Alvone, Apsorusa, Arbe, Aenone, Jadera, Nedinuma, Aserije, Burnuma i Scardone zabilježena su imena dvadesetpetorice edila, što dokazuje da je ta služba, uz duoviratsku, bila temeljni faktor organizacije municipalnog života u Liburniji. Iako natpisi direktno ne potvrđuju, vjerojatno je i u Liburniji edilitet bio kolegijalni magistrat, kao što je to bio slučaj u drugim dijelovima imperija. Veliko značenje te službe u najvećim i ekonomski snažnim municipalnim središtima Liburnije nije odraz samo prostog prenošenja uobičajene sheme municipalne organizacije iz susjednih italskih krajeva, već ima dublji smisao i uzroke. U raz-

⁷³ M. Suić, »Municipium Varvariae«, *Diadora* 2 (1960—1961), 1. cit.

⁷⁴ J. Wilkes, *Dalmatia*, str. 216, G. Forni, *Varvariana, Adriatica praehistorica et antiqua* G. Novak *dicata*, str. 576 i dalje, smatra, na temelju činjenice da je natpis T. Elija Saturnina, kvatorvira nađen u Burnumu, da je magistrat vršio kvatorvirat u Burnumu, a da je bio samo dekurion u Varvariji. Kritički o tome stavu M. Suić, *Noviji natpisi iz Burnuma, Diadora* 5 (1970), str. 114, bilj. 42.

doblju intenzivne izgradnje predrimskih liburnskih naselja po rimskim urbanističkim principima, ali uz određene ustupke autohtonog »urbanističkoj« tradiciji,⁷⁵ uloga edila kao glavnih faktora u provođenju izgradnje i uređenja naselja bila je više nego značajna za stanovnike grada i čitave teritorijalne zajednice.

Tipična shema municipalne organizacije u Liburniji, bilo da se radi o naseljima ranga municipija ili kolonije *civium Romanorum*, izgledala je, dakle, ovako: duoviri (i. d.) nalazili su se na čelu municipalne uprave, kolegij od dva edila brinuo se o izgradnji i uređenju grada, dok su sakralne službe obavljali najčešće *pontifices* ili *sacerdotes*, a u rjeđim slučajevima *flamines*.⁷⁶

S problemom organizacije izvršne vlasti, odnosno postojanjem nekoliko vrsta magistratskih službi i broja magistrata u municipalnim središtima, povezano je i pitanje dimenzija gradskih vijeća. Karakter i broj epigrafskih podataka o dekurionima i magistratima u pojedinim naseljima ukazuju na razlike koje su u tom pogledu postojale među municipijima. Neki gradovi dali su više i to raznovrsnih dekurionskih i magistratskih natpisa, dok su u drugima zabilježene samo neke magistratske službe. Odsustvo jedne magistratske službe, kao i uopće neznatan broj magistratskih i dekurionskih natpisa u jednom municipiju, ne smije se, međutim u svim slučajevima tumačiti slučajnošću, već ga je u analizi potrebno razmatrati u odnosu s drugim arheološkim i povijesnim podacima o tome naselju. Veoma je često nedostatak pojedine kategorije natpisa (koji se odnose na municipalitet) popraćen pomanjkanjem ostalih epigrafskih i arheoloških izvora. To je naročito izraženo u onim municipijima koji su bili skromnih dimenzija (*Ortoplinia*, *Vegium*, *Argyruntum*), a čiji je razvoj bio uvjetovan geografskim položajem i skromnim privrednim mogućnostima podvelebitskog kraja. Prema tome, nedostatak dekurionskih i magistratskih natpisa u jednom naselju, ili, pak, nalazi samo jedne magistratske službe, ipak su izvori koji u takvom arheološko-povijesnom kontekstu razvoja tog municipija dokazuju da su i pojava i razvoj municipalnih organa tekli u skladu s privrednim osnovama i mogućnostima zajednice. Stoga je vjerojatno da su sastavi gradskih vijeća u Liburniji po broju članova bili vrlo raznoliki i da je broj dekuriona u njima ovisio o veličini ekonomskoj snazi naselja i teritorija koji mu je pripadao, a manje o općim odredbama municipalnog zakona (*lex Iulia municipalis*).

⁷⁵ M. Suić, »Autohtoni elementi u urbanizmu antičkih gradova našeg primorja (Autohtone tradicije u lociranju urbanističke dominante)«, *Godišnjak, knj. II, Centar za balkanološka ispitivanja, knj. I (1965), str. 173 i dalje*; J. Medini, »Epigrafički podaci...«, str. 65 i dalje.

⁷⁶ Pojava raznih magistratskih funkcija sakralnog karaktera u liburnsko-rimskim municipijima odraz je složenih sociološko-religijskih kretanja, posebno u domeni oficijelnih kultova te iziskuje posebnu obradu.

Na osnovi izvora iz drugih dijelova imperija utvrđeno je da je broj dekuriona bio ograničen brojkom 100.⁷⁷ Gradska vijeća u manjim gradovima imala su manje od stotinu vijećnika,⁷⁸ te se mora pretpostaviti da su većini liburnskih municipija gradska vijeća brojila manje od 100 dekuriona.

Aktom municipalne konstitucije bio je određen broj dekuriona u tada osnovanom gradskom vijeću, ali se pri tome nesumnjivo vodilo računa da taj broj bude usklađen sa stvarnim teritorijalnim i privrednim mogućnostima zajednice, njenog središta i njenih stanovnika.⁷⁹ Osnovni kriterij za prijem u vijeće i u municipije Liburnije bio je ekonomskog karaktera jer se izbor vršio na osnovi cenzusa, odnosno bogatstva koje je posjedovao kandidat. Natpisi ne donose podatke o iznosu cenzusa koji je bio uvjet za prijem u *ordo decurionum*, ali je vjerojatno da je visina cenzusa varirala u pojedinim naseljima, jer je isključeno da bi u manjim liburnskim municipijama moglo biti više pojedinaca koji su imali imetak veći od 100.000 sestercija. Ta je svota, naime, bila u načelu uvjet za upis u gradsko vijeće u nekim gradovima, iako je bilo i takvih gradova u kojima je census bio znatno manji.⁸⁰ Većina liburnskih municipija mora se po svemu ubrojiti u drugu skupinu rimskih municipija u kojima je census bio manji od 100.000 sestercija.⁸¹

Vjerojatno je i u Liburniji novčani iznos cenzusa mogao biti pretvoren u odgovarajuću zemljišnu ili neku drugu vrijednost, kao što je to npr. bilo u Tarentu. Toj osnovnoj novčanoj vrijednosti posjeda, koji je član gradske zajednice morao imati da bi postao član vijeća, treba pribrojiti i svojevrsnu »upisninu«, također obveznu kao posljednji uvjet za ulazak u vijeće. Za analizu uvjeta koji su bili prisutni u Liburniji pri formiranju i obnavljanju gradskih vijeća od velike je važnosti činjenica da je ta »upisnina« u gradovima diljem imperija bila veoma često zamjenjivana nekim darom budućeg dekuriona zajednici, a najčešće munificencijom.⁸² Iako natpisi s munificencijama u liburnskim municipijama ne donose podatke izričito u tom smislu, ipak je vjerojatno da je jedan dio

⁷⁷ Kübler, *PWRE* IV, 2 s. v. Decurio, col. 2323 i dalje.

⁷⁸ Kübler, *l. cit.* Karakterističan je primjer Castrimoeniuma (CIL XIV 2466) gdje je vijeće imalo samo 30 dekuriona (po Dessau).

⁷⁹ Činjenica da je središte jedne liburnske *civitas* steklo municipalitet nije morala značiti istovremeno davanje građanskog prava svim članovima teritorijalne zajednice. U nekim zajednicama, čija su središta veoma rano postala rimski municipiji, zabilježeno je da neki pojedinci dobijaju civitet tek u II st. To vrijedi za nosioce gentilicija *Aurelius* koji uz njega imaju liburnsko ime.

⁸⁰ Kübler, *op. cit.*, col. 2328.

⁸¹ To se posebno može primijeniti na municipije smještene u podnožju Velebita i na otocima liburnskog arhipelaga, a i na neke u unutrašnjosti Liburnije (*Lopsica, Vegium, Argyruntum?*, *Curicum, Alveria, Hadra, Asisium*).

⁸² Kübler, *op. cit.*, col. 2329.

brojnih gradnji javnih objekata privatnim sredstvima bio podignut kao zadnja obveza, odnosno uvjet za prijem u *ordo decurionum*.⁸³ U tom smislu može se interpretirati natpis iz Argyruntuma podignut ob *decurionatum*, a podatak o darivanju munificencija zbog dobijanja ediliteta i duovirata⁸⁴ u izvjesnoj mjeri potvrđuje postojanje takve mogućnosti. Veliki broj munificencija u liburnskim središtima pokazuje da je municipalna aristokracija bila veoma zainteresirana za izgradnju naselja, a kako je među drovateljima bilo dekuriona, nije isključeno da su neki te gradnje podigli kao svojevrsnu »upisninu« u vijeće.

Opći ekonomski i privredni položaj zajednice uvjetovao je, dakle, i broj dekuriona u gradskim vijećima: veća i bogatija naselja imala su veća vijeća, dok je u siromašnijim municipijima broj dekuriona bio znatno manji. U manjim i siromašnijim gradovima, u kojima su gradska vijeća brojila samo nekoliko desetaka dekuriona, bila je sužena i shema municipalnih magistratskih služba. To i jest glavni razlog uslijed kojeg se na natpisima iz nekih municipija nalazi samo jedna magistratska služba. Magistrati, najčešće su to bili *duoviri*, brinuli su se i za izvršavanje onih poslova od općeg interesa koji inače nisu, prema uobičajenoj shemi municipalnih službi u većim gradovima, pripadali djelokrugu prerogativa duovirata. To je i razumljivo jer neki sektori društvenog interesa u manjim naseljima o kojima je trebalo da se brinu posebni magistrati, bili su veoma skromni po obimu, pa u praksi i nije postojala potreba za većim brojem magistrata. Natpis iz Crexe pruža najviše osnova za takvo tumačenje: *duoviri* su vršili i dužnosti edila i vjerojatno bili jedini magistrati u municipiju. Stoga su i obavljali sve poslove iz domena ostalih magistratskih služba koje je municipij po pravnim osnovama svoje konstitucije mogao imati.

S problemom dimenzija gradskih vijeća i broja magistratskih služba povezano je i pitanje izbora magistrata. Problem se sastoji u slijedećem: jesu li se magistrati birali isključivo iz sredstava gradskog vijeća, ili su za magistrature mogle biti birane i osobe koje nisu bile dekurioni, a bile su u gradskoj zajednici? Na temelju izvora o sastavima gradskih vijeća u drugim regijama rimske države uočava se da su u većim gradovima za magistrature mogle biti birane i osobe izvan vijeća, jer je broj bogatih građana nadilazio brojku 100 koja je ograničavala prijem svih građana koji su imali cenzus u vijeće.⁸⁵ U većini liburnsko-rimskih municipija, izuzev u Jaderu (*colonia civium Romanorum*), magistrati su se najvjerojatnije birali samo između dekuriona, jer su to uvjetovale privredne moguć-

⁸³ J. Medini, »Epigrafički podaci o munificencijama...«, str. 66 i dalje.

⁸⁴ *Argyruntum*, CIL III 9972; *Nedinum*, CIL III 2871; *Aenona*, CIL III 3158.

⁸⁵ Kübler, op. cit.

nosti i društveni razvoj pojedine *civitas*. U privredno snažnijim liburnskim municipijima (*Aenona*, *Nedinum*, *Asseria*) vjerojatno je moglo doći do izbora magistrata i izvan sastava vijeća, ali samo u iznimnim i veoma rijetkim slučajevima, budući da su i u tim sredinama uglavnom svi bogati građani bili uključeni u ordo. Vijeća su obuhvaćala predstavnike svih najbogatijih porodica, u širem smislu sve članove gornjeg sloja stanovništva, odnosno pripadnike municipalne aristokracije čiji je imetak odgovarao odredbama cenzusa. Navedenu pretpostavku potvrđuje i analiza dekurionskih natpisa iz Liburnije. Na gotovo svim natpisima, isključivši one iz Jadera i Senije, titula *decurio* nalazi se u sastavu kursusa (dakle s drugim magistratskim častima), što dopušta da se njeno značenje tumači u smislu pretpostavke i uvjeta za postizanje magistratskih službi.

Najinteresantniji, a ujedno i najznačajniji dio analize epigrafskih podataka o dekurionima i magistratima u liburnskim municipijima jest onaj koji se odnosi na obim sudjelovanja autohtonog, liburnskog pučanstva u gradskim vijećima i lokalnoj upravi. U tom su pogledu postojale velike razlike među pojedinim municipijima u Liburniji, te se s obzirom na tu determinantu u sastavima vijeća liburnski municipiji dijele u četiri kategorije:

I. Municipiji u kojima su gradska vijeća bila u cijelosti liburnskog etničkog sastava. Epigrafski podaci obavješćuju samo o članovima vijeća koji su liburnskog podrijetla. To su *ordines decurionum* u Alvonu (4 imena), Flanonu (1), Crexi (2), Curicumu (1), Aenonu (3), Scardonu (2) i vjerojatno Argyrunutumu (1). Toj kategoriji naselja najvjerojatnije je pripadao i Corinium.⁸⁶

II. Municipiji kojima su gradska vijeća bila pretežno liburnskog sastava. To su Apsorus (2:1) i Nedinum (5:2).

III. Municipiji s mješovitim liburnsko-doseljeničkim (italskim) sastavom članova u gradskim vijećima. Odnos između članova gradskih vijeća liburnskog i italskog podrijetla bio je približno jednak, pa se može pretpostaviti da je taj utjecaj obje kategorije pučanstva u društveno-ekonomskom životu grada i teritorijalne zajednice bio ravnopravan. To su: Arba (2:2), Burnum (1:1), Aserija (2:1) i Varvarija (1:1). Omjer natpisa s imenima dekuriona liburnskog i italskog podrijetla u Aseriji sugerira nešto jaču ulogu Italika u gradskom vijeću. No kako je većina nosilaca munificencija autohtonog podrijetla,⁸⁷ a pretpostavlja se da su oni bili, ili uskoro nakon podi-

⁸⁶ To se pretpostavlja na temelju opće situacije u naselju gdje je autohtona komponenta bila izrazito snažna. Usp. G. Alföldy, *Bevölkerung*, str. 83.

⁸⁷ Usp. J. Medini, »Epigrafički podaci...«, str. 60–62.

zanja munificencije postali članovi vijeća, čini se najprihvatljivijim stajalište o približno jednakom broju predstavnika obje kategorije pučanstva u gradskom vijeću.

IV. Naselja ranga kolonije ili municipija *civium Romanorum* kojih su gradska vijeća u cjelini bila sastavljena od dekuriona neliburnskog podrijetla. To su: Tarsatica (2), Vegium (1), Senija (3), Jader (8), i Hadra (Medviđe) (1).

Najveći broj municipija I i II kategorije (s vijećima autohtonog ili pretežno autohtonog sastava) smješten je u sjeverozapadnom dijelu Liburnije (*Alvona, Crexa, Flanona, Apsorus, Arba, Curicum*), ali ih također ima i u jugoistočnim krajevima Liburnije (*Aenona, Nedinum, Corinium, Scardona*). *Ordines decurionum* u navedenim liburnskim gradovima bili su u rukama predstavnika epihorskog stanovništva, pa se u tome može nazrijeti produžetak i odraz osnova Cezarove politike oslona na autohtono stanovništvo davanjem imuniteta i italskog prava. To je posebno značajno kad se zna da su se neka od tih naselja (*Apsorus*) nalazila u neposrednoj blizini manjih vojnih postaja. No, sudjelovanje Liburna u toliko velikom broju u najvišim organima lokalne samouprave, i to neposredno nakon stjecanja municipalnih prava, još je u većoj mjeri posljedica samostalnog i dugotrajnog razvoja liburnskog društva prije rimskog osvajanja. Nema sumnje da se u posljednjim stoljećima stare ere u liburnskom društvu odvijao proces rastakanja plemenskih osnova društvenog uređenja, tokom kojega se postepeno stvarao sloj rođovske aristokracije ili sloj plemenskih prvaka koji je preuzeo veći dio prerogativa vlasti. Usporedo s time, a kao sastavni dio tog procesa, postepeno se afirmirao teritorijalni princip kao osnova života i udruživanja u liburnskim sredinama. Spomen *XIII civitates Liburniae* iz druge pol. I st. s. e. dokaz je o postojanju čvrsto formiranih liburnskih zajednica teritorijalnog tipa, ali je taj podatak istodobno i argument koji govori u prilog postojanju sličnih teritorijalnih organizacija i prije tog vremena. Rimsko osvajanje prekinula su nesmetani razvoj liburnskog društva, ali su u izvjesnoj mjeri i konzervirala postojeću društvenu strukturu unutar najvećeg broja zajednica. Provodeći upravno-administrativnu organizaciju Ilirika, a kasnije provincije Dalmacije, rimska vlast uglavnom nije na području čitave Liburnije bitno narušila predrimske društveno-ekonomske osnove liburnskog društva. Liburnske *civitates* su i dalje živjele, najprije kao peregrinske općine bez ikakvih prava, a zatim s imunitetom i italskim pravom. Temeljna nit Cezarove politike oslona na autohtono pučanstvo bila je nastavljena od Augusta, Tiberija i ostalih careva tokom I i početkom II st., a manifestirala se davanjem rimskog građanskog prava liburnskim naseljima, središtima teritorijalnih općina. Stoga je najlogičnije objasniti dominaciju Liburna u gradskim vijećima I i II kategorije, a posebno na sjevero-

zapadnim liburnskim otocima, kontinuitetom društvenih i proizvodnih struktura liburnskih *civitates* iz predrimskih vremena. U skladu s time u članovima gradskih vijeća liburnskog podrijetla može se sa sigurnošću gledati potomke vodećeg i vladajućeg sloja rodovske aristokracije iz razdoblja liburnske samostalnosti. Kako taj sloj nije izgubio svoje ekonomske pozicije unutar zajednice, jer kod većine zajednica rimska vlast nije intervenirala u pravcu mijenjanja imovinskih (zemljišnih) odnosa, to je on i zadržao svoj povlašteni društveni status i pozicije vlasti unutar zajednice.⁸⁸ Zato je sudjelovanje i dominacija Liburna u gradskim vijećima municipija I i II kategorije dokaz da je postojao svojevrsni kontinuitet vlasti iz predrimskih vremena.

Organizacijske oblike uprave u liburnskim zajednicama u vrijeme samostalnosti nije moguće utvrditi na temelju podataka o municipalnoj organizaciji jer je konstitucija municipija, a u skladu s njome i nomenklatura magistratskih službi, provedena dosljedno po normama rimskih zakona. Tom su prilikom nestali iz upotrebe liburnski nazivi organa i funkcionara vlasti iz razdoblja samostalnosti, mijenjala se forma i organizacija liburnskih *civitates* čija su središta dobijala municipalni rang, ali je činjenica, koju natpisi dokazuju, da se nisu mijenjali nosioci lokalne vlasti. Sloj koji je u razdoblju samostalnosti u liburnskim teritorijalnim zajednicama stekao i posjedovao ingerencije vlasti, zadržavajući iste ekonomske pozicije u zajednicama koje su sada bile inkorporirane u rimsku državu, sačuvao je i osnovne pozicije vlasti prilikom uspostavljanja municipalne organizacije.

Tako je rimska uprava u Liburniji, kao i drugdje gdje su to prilike dopuštale, oslanjajući se na dijelove epihorskog stanovništva postizavala osnovni cilj: pacifikacija i organizacija Liburnije i nježno cjelovito uključenje u okvire rimske države i robovlasničkog društva. Ostavljajući municipalnu upravu u rukama jednog dijela Liburna, a pri tome bitno ne narušavajući i ne mijenjajući karakter predrimske društveno-ekonomske konstitucije i odnosa unutar zajednice, rimska je uprava ostavljala privid postojanja kontinuiteta i samostalnosti u vođenju društvene politike u liburnskim općinama. Središta predrimskih teritorijalnih zajednica, a sada rimski municipiji, i dalje su zadržala izvjestan stupanj samostalnosti u

⁸⁸ Oduzimanje plemenske zemlje, ili točnije, zemlje koju je posjedovala liburnska *civitas Jadastinorum*, bila je posljedica osnivanja kolonije rimskih građana. Vjerojatno su limitacijom agera bili zahvaćeni teritoriji susjednih liburnskih zajednica Nedita, Aserijata i, posebno, pučanstva zajednice čiji je centar bila *Aenona*, iako su utvrđeni ostaci limitacije samo do Dikla u pravcu prema zapadu-sjeverozapadu. Usp. M. Suić, »Limitacija agera rimskih kolonija na istočnoj jadranskoj obali«, *Zbornik Instituta za historijske nauke u Zadru*, 1 (1955), str. 14 i dalje. Usp. također od istoga »Antički Nin (Aenona) i njegovi spomenici«, *Povijest grada Nina*, str. 84 i dalje.

ORDINES DECURIONUM LIBURNIAE

odlučivanju, ali samo u okviru onih poslova koji su bili u vezi s organiziranjem unutrašnjeg života i uređenja municipija, koji su bili određeni zakonskim normama i vrijedili za čitavu državu. Takav je postupak rimske države prema liburnskim općinama najviše odgovarao interesima gornjeg liburnskog sloja, odnosno rodovskoj aristokraciji, koja je tako sačuvala svoj ekonomski i društveni položaj i, što je najvažnije, osnovne pozicije vlasti u odnosu prema ostalim članovima zajednice. Takav razvoj društveno-ekonomskih i političkih odnosa u antičkoj Liburniji omogućavao je bržu romanizaciju, što je i bio krajnji cilj u provođenju te politike.⁸⁹

Natpisi s podacima o dekurionima i magistratima iz Liburnije daju osnove i za utvrđivanje nekih karakterističnih detalja o sastavu vodećeg liburnskog sloja. Baza liburnskog društva u tom razdoblju bila je šira porodica patrijarhalnog tipa,⁹⁰ pa je ta činjenica imala odraza i u strukturi gradskih vijeća. Dominirajuća uloga autohtonih porodica u nekim gradskim vijećima (*Gavillia* u Alvoni, *Octavia* u Nedinumu i *Turrania* u Scardoni) indirektno dokazuje da su u istim gradskim vijećima postojale i porodice čiji predstavnici nisu imali takvu moć i društveni utjecaj. Korijenje i uzroke nastajanja i postojanja tih razlika također treba najvećim dijelom tražiti u specifičnom razvoju liburnskog društva u predrimskom periodu. Bez sumnje se radi o porodicama koje su se u vrijeme liburnske samostalnosti nalazile na čelu jedne *civitas*, a kako nisu izgubile zemlju koja je bila temeljni uvjet za posjedovanje višeg društvenog statusa, sa sačuvanim i bitno nepromijenjenim ekonomskim položajem one su osigurale i vodeće društvene pozicije unutar municipija. S druge strane ima argumenata za zaključak da su se tokom prijelaznog razdoblja i uspostavljanja čvršćih ekonomskih i političkih kontakata s rimskom državom afirmirali i članovi drugih porodica. Tu su posebno važni podaci o Liburnima koji su služili u vojnim jedinicama te bili posebno nagrađivani (*Aenona*). No, bez obzira na to radi li se o članovima starih vodećih rodovskih porodica ili o pripadnicima novoafirmiranih porodica, značajno je da su ti Liburni u gradskom vijeću veoma često vršili službe najviših magistrata (duovirat, kvatorvirat), koje su bile od izvanrednog značenja za izbor novih dekuriona.

⁸⁹ Plemenski prvaci su i u drugim dijelovima provincije Dalmacije bili veoma važan elemenat u organizaciji rimske vlasti, iako tek u nešto kasnijim vremenima. Usp. K. Patsch, »Japodi« *GZM VIII (1896) str. 124 i dalje*, i posebno D. Rendić-Miočević, »Princeps municipii Ridentarum«, *Arheološki radovi i rasprave JAZU, II (1962), str. 315 i dalje*.

⁹⁰ F. Papazoglu, »Politička organizacija Ilira u vrijeme njihove samostalnosti«, *Simpozij o Ilirima u antičko doba; Posebna izdanja Centra za balkanološka ispitivanja Akademije nauka Bosne i Hercegovine V, 2, str. 13. i dalje*.

Iz onomastičke analize magistrata, naime, proizilazi da su se u većini liburnsko-rimskih municipija vrhovne magistrature nalazile u rukama ljudi liburnskog podrijetla, iz čega slijedi zaključak o trajnom prisustvu tradicionalne etničke i kulturne komponente u kreiranju i vođenju municipalne politike na svim sektorima života. Zakonom *Lex Iulia municipalis* udio vrhovnih magistrata u izboru dekuriona u gradsko vijeće posebno je naglašen, pa je vjerojatno da su ti magistrati bili, ako ne glavni, a ono svakako jedan od najutjecajnijih faktora u razvoju gradskog vijeća. Njihova je uloga posebno značajna i mogla je doći do izražaja u predlaganju i biranju novih članova gradskog vijeća.⁹¹

Osnovna nit i srž municipalne politike prožeta autohtonom komponentom nije se bitno promijenila u odnosu na predrimski period jer su i dalje postojali teritorijalno jedinstvo i ekonomski integritet liburnskih civitates, a kako se iz navedenih podataka vidi, postojao je ogroman formalni i stvarni utjecaj liburnske rodovske (municipalne) aristokracije u novim rimskim shemama i oblicima municipalne vlasti. Stoga, kad se prosuđuju kriteriji i mjerila na osnovi kojih se obavljao izbor u gradska vijeća prilikom njihova konstituiranja ili obnavljanja preko prijema novih članova, mora se pretpostavljati da su uz temeljne uvjete ekonomskog karaktera (cenzus) i uz uvjet moralne nepovredivosti⁹² postojala i druga mjerila, specifična za pojedine sredine, a koja su mogla imati veliko značenje pri izboru. Tako je činjenica da je jedna porodica bila na vrhuncu društvene ljestvice u središtu jedne civitas u predrimskom vremenu, činjenica da su njeni članovi možda i generacijama vršili određene javne funkcije u interesu zajednice vjerojatno bitno utjecala i na daljnju ulogu pripadnika tih porodica u životu municipija. Nije isključeno da se prilikom izbora vijećnika koristilo i nekim starim liburnskim pravilima, običajnim i nepisanim, koja su vrijedila u vrijeme liburnske samostalnosti, te je tako bila sačuvana i vanjska forma samostalnosti i kontinuiteta domaće vlasti. Natpisi, međutim, ne potvrđuju tu pretpostavku, iako među njima ima i takvih koji su podignuti *ob decurionatum* ili onih s oznakom *dec. ornamentis honoratus* (oba se podatka odnose na prijem u *ordo decurionum*).

Na natpisima također nema podataka o ulozi pojedinih faktora u izboru novih vijećnika, odnosno ne znamo koji je od tri poznata činioca — vrhovni magistrati, gradsko vijeće i narod — bio dominantan pri izboru. Premda ne postoje konkretni razlozi da bi se umanjivalo značenje vrhovnih izvršnih magistrata koje su duoviri i kvatorviri imali prema *Lex Iulia municipalis* u svim municipijima, čak ni u pretpostavljenom slučaju da su u nekim sredinama u

⁹¹ Kübler, l. cit.

⁹² Kübler, op. cit., col. 2331.

izboru, formiranju i razvoju gradskih vijeća bile jače izražene ostale dvije komponente (vijeće kao cjelina i narod), u pretežno liburnskim sredinama (naselja I i II kategorije) te činjenice ne bi bitno promijenile etnički karakter vijeća, a tako ni osnove municipalne politike. Nije isključeno da je u konzervativnijim i zaoostalijim liburnskim naseljima bila nešto značajnija uloga svih članova municipalne zajednice u biranju vijećnika, jer je narod, odnosno narodna skupština u predrimskim vremenima mogla imati nešto veći utjecaj na društvene poslove. U onim naseljima gdje su vrhovni magistrati bili Liburni, ne samo da je vijeće u cjelini ili pretežno bilo liburnskog sastava, već je i ostalo pučanstvo, prema rezultatima dosada poznatih epigrafsko-onomastičkih vrela, bilo najvećim dijelom autohtonog podrijetla.⁹³ Iz toga proizlazi zaključak da je specifična etničko-socijalna konstelacija sastava gradskih vijeća u liburnsko-rimskim municipijima I i II kategorije posljedica postojanja etničko-teritorijalne i privredne cjelovitosti liburnskih *civitates* i njihova kontinuiteta iz predrimskih vremena, uključivši i kontinuitet nosilaca komunalne (municipalne) vlasti.⁹⁴

III kategorija naselja (*Arba, Burnum, Asseria*) s mješovitim i otprilike ravnopravnim sudjelovanjem članova autohtonog pučanstva i doseljenika u gradskim vijećima ukazuje na postojanje dosta složenih etničko-socijalnih odnosa, kao i na određene puteve u razvoju romanizacije, čime se razbijala etnička kompaktnost liburnskih naselja i gradskih vijeća.

Od najveće važnosti za utvrđivanje uzroka nastajanja takvih kvantitativnih odnosa u gradskom vijeću Burnuma jest činjenica što je naselje bilo smješteno u neposrednoj blizini vojnog logora. Naselje (*canabae*) je osnovao odmah po uspostavljanju vojnog logora, a u svom postojanju i svakodnevnom životu bilo je neposredno povezano s logorom, kako je inače bilo i drugdje u imperiji. Život jedne tako velike vojne jedinice kao što je legija ili nekoliko kohorta omogućavao je zaradu većem broju ljudi, ponajviše obrtnicima i trgovcima, pa je sasvim logično da je građansko naselje koje je kasnije dobilo municipalni status bilo veoma heterogenog etničkog sastava. Osim Liburna, čija je zajednica uspjela sačuvati dio zemljišta koji je pripadao predrimskoj općini, u njemu je bilo Italika i doseljenika s Orijenta koji su tokom I st. postepeno stjecali određeni ekonomski i društveni status. Osnivanje municipija

⁹³ G. Alföldy, *Bevölkerung*, pogl. III, str. 68 i dalje; M. Pavan, *Ricerche*, s. v. *Aenona*, str. 13 i dalje; *Alvona*, str. 27 i dalje; *Flanona*, str. 106 i dalje; *Apsorus*, str. 33; *Corinium*, str. 75 i dalje.

⁹⁴ U izboru dekuriona moglo je imati velikog utjecaja gradsko vijeće kao cjelina. To potvrđuju natpisi iz Senije gdje se izričito kaže da je vijeće izvršilo izbor dekuriona. *Senia*, međutim, pripada IV kategoriji gradova s municipalitetom, u kojima je bila većina doseljenika pa nije tipičan primjer za Liburniju.

u vrijeme Hadrijana samo je sankcioniralo takvu heterogenu etničko-socijalnu strukturu u Burnumu. Tako je rimska vojska detaširanjem vojnih jedinica u blizini središta liburnskih *civitates* utjecala, iako više indirektnim nego direktnim načinom, na definiranje sastava gradskih vijeća u susjednim središtima.

Postojanje snažne doseljeničke (italske) etničke komponente u životu Arbe, a dijelom i Aserije, bilo je uvjetovano širim društveno-političkim i privrednim promjenama. Novi uvjeti nastali definitivnom pacifikacijom te s tim u vezi povećanje mogućnosti da se razvije obrt i trgovina privlačili su u većem broju doseljenike iz Italije i Cisalpinske Galije. Trgovina preko Senije i Tarsatike s liburnskim kopnom i unutrašnjosti provincije i dalje prema Podunavlju bila je temeljni faktor u razvoju municipalne aristokracije italskog podrijetla. Ima razloga za pretpostavku da je i sama konstitucija municipija Arbe bila provedena pod jakim utjecajem italskih doseljenika te je rezultirala i nešto većim gradskim vijećem, jer to sugerira veći broj natpisa s titulom *decurio* nego što je bilo u drugim naseljima Liburnije. Činjenica da je u Arbi gradsko vijeće bilo mješovitog liburnsko-italskog sastava ne može se tumačiti kao posljedica razvlašćenja liburnskog pučanstva. Osnove ekonomske, a s tim i društvene snage vodećeg sloja Liburna ostali su i dalje bitno nepromijene, a sastojale su se uglavnom od zemljišnog posjeda, jer da je zemlja bila oduzeta Liburnima (kao npr. u Jaderu i dijelom u Burnumu), ne bi se u gradskom vijeću moglo naći pripadnika autohtonog pučanstva.

O djelatnostima gradskih vijeća u Liburniji natpisi uglavnom donose malo podataka. Treba naglasiti da su to većinom podaci o onim sektorima komunalnih poslova koji su inače bili uobičajeni i kao takvi utvrđeni na brojnim natpisima diljem imperija. Tako se i najviše podataka iz Liburnije dotiče djelatnosti u vezi s odlukama gradskih vijeća u gotovo svim municipijima, o podizanju počasnih spomenika i natpisa carevima, zatim u vezi s odlukama o pokapanju i određivanju mjesta ukopa za istaknute članove gradske zajednice i za ostale građane. Osim uobičajenog značenja i tumačenja tih podataka *l(ocus) d(atus) d(ecreto) d(ecurionum)*, oni također govore da su *ordines decurionum* raspolagala javnom, odnosno gradskom zemljišnom svojinom, pa tako i zemljištem uz ceste gdje su se nalazile nekropole.

Kako je već na drugom mjestu navedeno, u Liburniji nema mnogo podataka o urbanističkoj djelatnosti gradskih vijeća, iako je briga o izgrađivanju grada bila jedna od osnovnih djelatnosti municipalnih vijeća.⁵⁵ Unatoč nedostatku podataka te vrste mora

⁵⁵ J. Medini, »Epigrafički podaci...«, str. 64 i dalje.

ORDINES DECURIONUM LIBURNIAE

se pretpostaviti da su o trošku grada, dakle preko gradskih vijeća, bili građeni najvažniji gradski objekti, dok su manje građevine javne namjene zajednici darivali pojedinci. Tu pretpostavku u izvjesnoj mjeri potvrđuje veliki broj edilskih natpisa.

J. Medini: ORDINES DECURIONUM LIBURNIAE

Résumé

Rome n'appliquait pas toujours les mêmes méthodes de conquête et de pacification de la région illyrienne. Alors que certaines tribus (Ardiei, Delmatae, Iapodes), à cause de leur attitude hostile et résistance tenace, furent longtemps exposées aux représailles et à la romanisation brutales surtout de la part des unités militaires, les autres tribus s'adaptèrent assez vite à la nouvelle situation et trouvaient des manières à conserver le mode de vie traditionnel et la consistance ethnique. La faculté d'adaptation dépendait de différents facteurs dont le plus important était avant tout le degré de développement économique et social de chacune des tribus.

Somme toute, les Liburniens se sont très vite soumis et adaptés à l'administration romaine. Le développement économique et culturel antérieur des contres liburniens, qui, dès le début de l'âge du fer, avaient des rapports commerciaux avec la côte d'Italie, y a sans doute fortement contribué. Ces centres des communautés territoriales liburniennes (*Plinius, XIII civitates Liburniae*) contenaient les noyaux des agglomérations urbaines, ce qui a accéléré le procès de romanisation car, dans les agglomérations si avancées, on acceptait plus facilement les acquisitions de la culture romaine. L'administration romaine ne s'appuyait pas uniquement sur la favorisation de l'immigration des Italiens et des vétérans (par ex. à Jader) mais aussi sur une partie de la population indigène. Ce procès a déjà commencé au milieu du 1. siècle avant n. e., l'époque où deux Liburniens de Krk (*Curicum*) exercèrent la fonction de *praefecti (civitatis)* — CIL III 13295=ILS 5322, ce qui représente une exception en Illyrie (ordinairement c'étaient des citoyens romains, soldats-officiers des unités militaires romaines qui y exerçaient le préfectorat). C'est la première et la meilleure preuve de la confiance que l'administration romaine avait en une partie, peut-être même en tous les Liburniens, de cette région. (César était à cette époque le proconsul de la Gaule Cisalpine et de l'Illyrie). Ce type d'organisation administrative fut probablement le germe de la création des municipes avec le droit italique, c'est-à-dire le début de la transformation des communautés pérégrines en *municipia cum iure Italico*, qui allaient devenir, de la fin du 1. siècle avant n. e. au début du 2. siècle de n. e., *municipia civium Romanorum*. L'analyse des données épigraphiques concernant les décurions des municipes liburno-romains a montré que ces municipi-

pes, quant à l'origine ethnique des membres du sénat municipal (*ordo decurionum*), se divisent en quatre catégories (et cette division correspond à la situation ethnique générale obtenue par l'analyse des éléments onomastiques):

I. Tous les membres du sénat municipal sont Liburniens. Une telle composition de sénat avaient les agglomérations suivantes: *Alvona* (4 noms de décurions attestés dans les inscriptions sont liburniens), *Flanona* (1), *Crexa* (2), *Curicum* (1), *Aenona* (3), *Scardona* (3), probablement *Argyruntum* (1) et *Corinium*.

II. A cette catégorie appartiennent les agglomérations où les Liburniens étaient la majorité du sénat municipal, mais il y avait des membres appartenant à d'autres groupes ethniques: *Apsorus* (2:1), *Nedinum* (5:2).

III. C'est la catégorie avec composition mixte du sénat: Liburniens-immigrés (pour la plupart des Italiques): *Arba* (2:2), *Burnum* (1:1), *Asseria* (2:1) et *Varvaria* (1:1).

IV. A cette catégorie appartiennent les agglomérations dont la majorité du sénat n'étaient pas Liburniens: *Tarsatica* (2), *Vegium* (1), *Senia* (3), *Jader* (8), *Hadra* (1).

Le fait que, dans la plupart des municipes, les sénats se composent des Liburniens, ou bien qu'ils y sont en majorité, est la preuve que la structure ethnique et sociale des agglomérations préhistoriques, c'est-à-dire des centres des communautés territoriales liburniennes, devenues par la suite des municipes liburno-romains, n'était pas essentiellement perturbée. C'est en même temps la preuve de l'existence d'une société tribale très évoluée déjà assez stratifiée où le principe territorial prévaut sur le principe des liens de sang: processus dans lequel certaines familles ont pris l'initiative et les insignes du pouvoir déjà à l'époque pré-romaine. C'est dans cette situation sociale qu'il faut chercher, pour une grande part, les raisons de la conciliabilité des Liburniens envers Rome à l'époque des conquêtes. Trouvant l'appui dans cette couche de la population indigène, l'administration romaine n'avait pas de raisons pour changer radicalement les porteurs du pouvoir dans les communautés territoriales liburniennes et dans leurs centres. On n'a changé que les formes de l'organisation du pouvoir local selon l'esprit de *legis Iuliae municipalis*, mais les porteurs du pouvoir sont restés les mêmes, c'est-à-dire les membres des riches familles patriarcales de Liburnie qui ont réussi à conserver leur richesse pendant la conquête de la Liburnie. C'est ainsi que les membres de la couche supérieure de la population liburnienne ont conservé non seulement leur position sociale et économique mais aussi leur position politique par rapport aux autres membres de la communauté territoriale urbaine, bien que ce ne fût que dans le cadre des affaires ayant trait à l'organisation de la vie et du municipe, régie par les normes légales valables pour la totalité de l'Empire.